

Olosz Katalin

HÁROMSZÉKI NÉPBALLADÁK KANYARÓ FERENC HAGYATÉKÁBAN

1. A háromszéki népballadagyűjtés kétszáz éve

Maholnap kétszáz esztendeje annak, hogy a Kézdivásárhelyen határőrkatonai szolgálatot teljesítő kézdialbisi kántor, Wén József papírra vetette az első háromszéki népballadát, mely egyben a legkorábbi balladafeljegyzésnek tekinthető Erdély egész területéről. A *Király fiú Éneke egy Bíró Leányhoz* címen 1809-ben vagy legkésőbb 1810-ben leírt szöveg egyúttal a *Házasuló királyfi* balladatípus legrégebbi magyar változata is.¹

Az azóta eltelt két évszázad eseményeit-eredményeit – már ami a háromszéki balladagyűjtés történetét illeti – részletekbe menő aprólékossággal és pontossággal megírta Faragó József,² majd tovább bővítette saját gyűjtőmunkája révén Pozsony Ferenc³ és Albert Ernő.⁴ Nincs szándékomban, és nincs is értelme annak, hogy most újból végigsoroljam a háromszéki népballadagyűjtés történeti adatait. Azt viszont újólág hangsúlyoznom kell, hogy ez a kétszáz év nem egyenletes és folyamatos gyűjtőmunkában telt el. Szórványos, alkalmi feljegyzéseket évtizedes kihagyások követtek, tudatos gyűjtőmunka eredményekben gazdag periódusai után eseménytelen évek, évtizedek teltek el, míg újabb adatokkal gyarapodott a háromszéki népballadák tárháza. Az esetleges, véletlenszerű balladafeljegyzéseket nem számítva (melyek egyébként szám szerint csekély, de annál jelentősebb adatokkal gazdagították háromszéki balladaismeretünket), tulajdonképpen öt meghatározó személyiség szervező- és gyűjtőmunkájának eredményeként vált Háromszék az egyik legjobban feltárt balladaföldrajzi területünkkel. Először Kriza János közölt fél tucat háromszéki népballadát a *Vadrózsákban*,⁵ két évtized múlva Benedek Elek gyűjtései hoztak számottevőbb gyarapodást a 19. század nyolcvanas éveiben.⁶ Ezt követően a háromszéki ballada-

költészet mintegy háromnegyed évszázadon át csak szórványosan hallatott magáról, míg végre, a 20. század ötvenes éveinek végén napvilágot látott Konsza Samu és tanítványainak, a Székely Mikó Kollégium diákjainak harminc éven át lejegyzett népköltészeti gyűjteménye, benne tekintélyes ballada-fejezettel.⁷ A század második felében aztán felgyorsultak az események: alighogy megszáradt a nyomdafesték Konsza Samu gyűjteményének lapjain, az egykori Székely Mikó Kollégiumban újabb gyűjtőmozgalom bontakozott ki, ezúttal Albert Ernő irányító tanár szervező munkája nyomán, melynek „mérteit és eredményeit – mint Faragó József írja – a háromszéki balladagyűjtés terén az összes korábbi vállalkozások együttes hozamát is messze túlszárnyalták.”⁸ A *Háromszéki népballadákat*⁹ egy évtized múlva Pozsony Ferenc Fekete-ügy vidéki balladagyűjteménye követte,¹⁰ majd az ezredforduló táján ismét Albert Ernő jelentkezett két kötettel is, melyekben a háromszéki magyar-cigányoktól gyűjtött népballadákat vonultatva fel igen szép számban.¹¹

Vázlatos ismertetőnkéből is kiderül, hogy a háromszéki balladagyűjtésnek tulajdonképpen két nagy sűrűsödési időszaka volt: először a 19. század hatvanas-nyolcvanas éveiben, majd pedig a 20. század második felében. A két nagy periódus közötti évtizedek nyilván nem múltak el nyomtalanul-eseménytelenül, hiszen szórványos feljegyzések hébe-hóba jelentek meg a különböző folyóiratokban. De igazi nagy áttörést, lényegi változást nem hoztak a háromszéki népballada megismerésének történetében.

Fájdalmasan kell konstatálnunk, hogy a 19. század végén – 20. század elején meginduló népzenei gyűjtés úttörői valahogyan elkerülték Háromszéket. Seprődi János csak szülőföldjén, Marosszéken gyűjtött, Vikár Béla Udvarhelyszélig jutott, Bartók Béla

¹ Lásd erről bővebben: FARAGÓ József 1973, 5–7; FARAGÓ József 1977a.

² FARAGÓ József 1973.

³ POZSONY Ferenc 1984, 5–60.

⁴ Lásd ALBERT Ernő 1998, 5–10; ALBERT Ernő 2000, 5–18.

⁵ KRIZA János 1863, 292, 318, 319, 347, 293 és 359. szám; KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób 1882, 20–21. szám.

⁶ KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób 1882, 39, 40, 42, 49, 50, 51, 54–56, 60–62, 64 és 68. szám; BENEDEK Elek 1885, 57–59, 117–118, 157–161.

⁷ KONSZA Samu – FARAGÓ József [1957], 187–229.

⁸ FARAGÓ József 1973, 18.

⁹ ALBERT Ernő – FARAGÓ József 1973.

¹⁰ POZSONY Ferenc 1984.

¹¹ ALBERT Ernő 1998; ALBERT Ernő 2000, 23–90.

és Kodály Zoltán Gyergyó, Csík és Kászon vidékén járt, egyikük sem érintette Háromszéket. Írásaikból, levelezésükből, elejtett megjegyzéseikből ítélve nem is volt szándékukban e vidéken folytatni gyűjtőmunkájukat: Háromszék kívül rekedt érdeklődési körükön. Ennek okát és magyarázatát minden bizonnyal helytörténeti sajátosságokban és a háromszéki népköltészet addig feltárt anyagának jellegében kereshetjük. Háromszék valamennyi székely szék közül a leghamarább indult el a polgárosodás útján, s ennek következtében a régi stílusú hagyományos népköltészet ezen a vidéken kezdett leghamarább megkopni és eltűnni a forgalomból. Háromszékről a népballada felfedezésének idején viszonylag szerény mennyiségű ballada került elő, s azok sem mind a klasszikus réteg darabjai: a régi stílusú balladák teljes vagy már csak töredékes szövegei mellett feltűntek – legkorábban az erdélyi népköltészetben – a baleseteket, bűntényeket megéneklő helyi balladák. Mindezek természetesen nem keltettek különösebb visszhangot, s következőképpen nem is vonták magukra a figyelmet. Nem véletlen tehát, hogy a *Vadrózsák* balladáinak dallamai után eredő Vikár Béla Udvarhelyszéken nyomozott, eszébe sem jutott, hogy Háromszéken is lehetne keresnivalója.

A századforduló évtizedei nemcsak a népzenei gyűjtés szempontjából jelentettek kihagyást Háromszéken. Mint már utaltam rá, a 19. század utolsó évtizedétől kezdve el egészen a 20. század ötvenes éveig a szöveggyűjtés is akadozott, esetleges és véletlenszerű volt: csupán néhány szórványos balladapublikációt tarthatunk számon abból az időszakból. Számuk összességükben is alig haladja meg a tízet: az 1885-től, Benedek Elek utolsó balladaközlésétől 1957-ig, Konsza Samu gyűjteményének megjelenéséig terjedő hét évtizedből Faragó József mindössze tíz háromszéki balladaközlésről tudott számot adni,¹² s ha hozzáadjuk Bartalus István Faragó által nem említett kézdivásárhelyi ballada-publikációját,¹³ akkor is a hét évtized hozadéka mindössze tizenegy háromszéki ballada és balladás dal. A több mint fél

évszázados perióduson belül is óriási aránytalanságot figyelhetünk meg: a tizenegy ballada közül tízet az 1890–1910 közötti két évtizedben hoztak nyilvánosságra a gyűjtők, akik közül öten egy-egy balladapublikációval szerepeltek a korabeli kiadványokban,¹⁴ a másik öt balladát pedig egyetlen gyűjtő, Kanyaró Ferenc tette közzé – több, más vidékről gyűjtött balladaszöveg között – a huszadik század elején.¹⁵

2. Kanyaró Ferenc – életrajzi vázlat

Kanyaró Ferenc (1859–1910) balladagyűjtő tevékenységéről hosszú időn át annyit tudott a magyar folklorisztika, amennyit publikációi révén megismerhetett. A romániai magyar népballadagyűjtés történetét bemutató Szabó T. Attila 1970-ben úgy ítélte meg, hogy a dallamgyűjtés úttörőivel nagyjából egy időben jelentkező Kanyaró balladaközlései kissé korszerűtlenek, mert a régi gyakorlatot követve „a pusztai szövegközlés útját járta abban a három gyűjteményében, amelyek közül kettőnek 1906-ban és 1909-ben az *Erdélyi Múzeum*,¹⁶ a harmadiknak 1906-ban az *Ethnographia*¹⁷ adott helyet. A tőle napvilágra hozott anyagból csak a *Csáki bíróné leánya* két változata, valamint [...] a *Bethlen Anna* tartozik a klasszikus balladák közé, a többi az újabb stílusú, de régebbi elemeket is magukba olvasztott balladánk számát gyarapítja.”¹⁸ Mindezek alapján Szabó T. Attila nem tulajdonított különösebb jelentőséget a Kanyaró-publikációknak, annál is inkább, mert számokban kifejezve sem túl jelentős ez a gyűjtemény: Kanyaró Ferenc e három közleményében mindössze 13 balladatípus 29 változatát tette közzé.

Amikor Szabó T. Attila papírra vetette a Kanyaró Ferenc munkásságát értékelő észrevételeit, nem tudta, nem tudhatta, hogy mindaz, ami Kanyaró három publikációjában megmutatkozott, csak a jéghegy csúcsa, egy csalódásokban, hiábavaló küzdelemben megfáradt, betegségtől elgyötört ember utolsó kísérlete arra, hogy valamit felmutasson abból a gazdag gyűjteményből, melyet szűk másfél évtized alatt gyűjtött össze tanítványai segítségével. Csak napjainkban

¹² FARAGÓ József 1973, 13–15. Faragó emleget még egy háromszéki adatot, de nem balladaként hivatkozik rá a 14. lapon található lábjegyzetben. Kanyaró Ferenc egy közleménye nyomán az *Oláhország, messzi ország, idegen...* kezdetű balladás dal lejegyzésének körülményeire utal (KANYARÓ Ferenc 1895); én – Kanyaróval és Faragóval ellentétben – a Kanyaró-hagyatékknak ezt az adatát is a háromszéki népköltészet epiko-lírai darabjai közé soroltam.

¹³ BARTALUS István 1895. *A halálraítélt húga* típus Kézdivásárhelyen gyűjtött változata, dallam és szöveg. – Bartalus István közleménye – egyúttal cáfolja Faragó Józsefnek azt az állítását, hogy Veress Gábor Sepsikőröspatakról 1905-ben közölt *Molnár Annája* lenne „az első háromszéki népballada, amely dallamával együtt látott nyomdafestéket (lásd FARAGÓ József 1973, 14.).

¹⁴ LÁSZLÓ Dávid 1890; BÁBA Pál 1892; BARTALUS István 1895; VERSÉNYI György 1902, 271–272. *Győne Józsi* (Háromszék); VERESS Gábor 1905.

¹⁵ KANYARÓ Ferenc 1906a, 237–239. *Dáncsuj Dávid balladája* (Sepsiszentgyörgy); KANYARÓ Ferenc 1909, 336–337. *Váradi Jóska* (Háromszék); 338. *Váradi* (Sepsiszentgyörgy); 339–340. *Györbér Áron* (Uzon); 340. *Györbér Áron* (Uzon).

¹⁶ KANYARÓ Ferenc 1906b; KANYARÓ Ferenc 1909.

¹⁷ KANYARÓ Ferenc 1906a.

¹⁸ SZABÓ T. Attila 1970, 22. Szabó T. Attila tévedett a klasszikus balladák számát illetően: *A halálraítélt húga* balladatípus a Kanyaró publikációiban nem két, hanem négy változatban fordul elő: kettőt *Csáki bíróné lánya* címen, kettőt pedig *Tollas Erzi balladájaként* közölt.

derült fény arra (jóllehet Szinnyei József lexikoncikke már említi¹⁹), hogy Kanyaró Ferencnek 1896-ban kötetre menő, több mint 200 darabot számláló balladagyűjteménye volt nyomdakész állapotban, mely sem a gyűjtő rövidre szabott életében, sem a halálát követő évszázad alatt nem jelent meg. Ugyancsak napjainkban derült fény arra is, hogy Kanyaró, noha minden oka megvolt arra, hogy ne folytassa a gyűjtést, 1896 után is tovább szervezte diákjai gyűjtőmunkáját és egyre súlyosbodó betegsége ellenére maga is vállalkozott a további kutatásra.²⁰

Kanyaró Ferenc ötvenegy évre terjedő rövid élete (Torda, 1859. május 25. – Kolozsvár, 1910. március 21.) és munkássága – a tordai gyermekéveket és a nyugdíjazása utáni egy-két évet nem számítva – Kolozsvárhoz kötődik. A tordai szűcs céh utolsó céhmesterének és Kővári Ágnesnek (a történetíró Kővári László testvérének) a fia iskoláit szülővárosában és Kolozsváron végezte, hol előbb papi (1880), majd pedig magyar nyelv, történelem és bölcsélet szakon tanári oklevelet szerzett (1885). 1880-tól régi iskolájában, a kolozsvári unitárius főgimnáziumban rendre elemi iskolai tanító, iskolai ellenőr, iskolafőnök (senior), segéd-, majd helyettes tanár, 1889-től főiskolai könyvtáros, végre 1891-től rendes tanár. Ebben a beosztásban tanított magyar nyelv- és irodalmat, történelmet, bölcséletet 1906 nyaráig. Az 1906/7-es tanévben betegnyugdíjba kényszerült, a következő, 1907-es év őszén pedig véglegesen nyugállományba került. A kolozsvári elmeorvóintézet ápoltságként halt meg 1910-ben.

Kanyaró Ferenc nevét az utókor elsősorban irodalom- és egyháztörténészként ismeri és tartja számon. Adatfeltáró irodalomtörténeti kutatásai a régi magyar irodalomhoz kapcsolódtak; különösen Zrínyi-kutatásai jelentősek. Számottevőt alkotott egyháztörténészként is: Dávid Ferenc-tanulmánya, az unitáriusok magyarországi története mellett nagy vihart kavaráó egyháztörténeti vitairatot írt a Kálvin-orthodoxia ellen, az unitarizmus védelmében.²¹ Önálló kötetein kívül számos tanulmánnyal, cikkel, adatközlő közleménnyel volt jelen a 19. század utolsó két évtizedének és az 1900-as évek elejének tudományos életében, nevével a korszak legrangosabb folyóirataiban: az *Irodalomtörténeti Közleményekben*, a *Századokban*, az *Egyetemes Philológiai Közlönyben*, a *Magyar Könyvszemlében*, az *Erdélyi Múzeumban* találkozhatunk. Életművének azonban feldolgozója és értékelője mind a mai napig nem akadt, s ennek

következtében Kanyaró tevékenységéről jórészt megfeledkeztek a vonatkozó tudományágak szakemberei is. Talán ezzel magyarázható, hogy folklórgyűjtő tevékenységéről is alig-alig tudunk valamit.

Pedig Kanyaró Ferenc tőle telhetőleg mindent megtett azért, hogy a feledéstől megmentett népköltészeti alkotásokat ne csak tárolja, de megismerésüket is biztosítsa.

3. Folklórgyűjtés a kolozsvári unitárius kollégiumban

Kanyaró – saját bevallása szerint – egy székelőföldi útja után, 1892-ben kezdte gyűjteni a népköltészet darabjait tanítványai segítségével.²² Hagyatékának folyamatban lévő feltárása arról győz meg, hogy elsősorban a verses népköltészet érdekelte, s azon belül is leginkább a balladák foglalkoztatták. A gyűjtést nem pályázatok útján, nem önképzőkori tevékenység keretében szervezte és irányította, úgy tűnik, hogy pusztán tanítványai felkellett ügybuzgalmára és ügyszeretetére támaszkodva sikerült mozgalommá terebélyesítenie a kollégium évről évre újabb tanulókkal gyarapodó diáknépessége körében a népköltészeti gyűjtést. Pontosabban a népköltészet és a kéziratos énekköltészet darabjainak gyűjtését. A régi magyar irodalom, a kéziratos énekköltészet elkötelezett kutatója tanítványait olyan buzditással engedhette szünidei vakációzásra, hogy a népköltészet darabjai mellett a falujukban, családjukban fellelhető kéziratos énekeskönyveket, régi kéziratokat, nyomtatványokat is gyűjtsék be, melyeket aztán a könyvtáros Kanyaró Ferenc – feltüntetve a gyűjtő-diák nevét és osztályszámát, esetleg a gyűjtés évét is –, a főgimnázium nagykönyvtárában helyezett el. Innen van az, hogy az egykori kolozsvári unitárius főgimnázium könyvtárát is magába foglaló kolozsvári Akadémiai Könyvtár unitárius állománya szokatlanul gazdag kéziratos énekeskönyv-anyagot tudhat magának.

A beérkezett folklórgyűjtéseket – melyek között egyetlen adatot tartalmazó különálló laptól füzetnyi terjedelműek is előfordultak, s vegyesen tartalmazták a népköltészet legkülönbözőbb műfajait és a népies műdalok sokaságát – Kanyaró gondosan áttanulmányozta, s az őt érdeklő darabokról másolatot készített. A kisebb-nagyobb folklórgyűjtésekre rendszerint (de nem mindig) ráírta a gyűjtő nevét, a gyűjtés helyét, az évszámot és annak az osztálynak a számát, amelynek tanulója volt a gyűjtő. A saját másolataira azonban, a gyűjtési hely kivételével

¹⁹ SZINNYEI József V, 1897, 942.

²⁰ Lásd erről bővebben: OLOSZ Katalin 2001. (Ua. OLOSZ Katalin 2003.)

²¹ Lásd *Unitáriusok Magyarországon*, Kolozsvár, 1891; *Dávid Ferenc*, Kolozsvár, 1906; *Unitárius történetírás és Kálvin-orthodoxia*

(*Servét és Kálvin*), Kolozsvár, 1895.

²² Ezt az adatot Szinnyei munkájában olvashatjuk (SZINNYEI József V, 1897, 942. hasáb), de a hagyatékából előkerült Kanyaró-fogalmazvány egyértelműen bizonyítja, hogy a róla szóló szócikket teljes egészében maga Kanyaró írta meg.

ezeket az adatokat nem vezette át, hiszen neki rendelkezésére álltak az eredeti példányok. A mai kutatónak azonban, aki sokfelé szakadt hagyatékból próbálja azonosítani a diákkéziratok és a Kanyaró-féle másolatok szövegét, igen megnehezíti a dolgát.

Alighogy megindult a gyűjtés, néhány év alatt a kolozsvári unitárius kollégium diákjai olyan mennyiségű népballadát gyűjtöttek össze, hogy 1896-ban Kanyaró elérkezettnek látta az időt gyűjteményük publikálására. Elsőként a magyar folklórkutatás történetében egy kizárólag csak népballadákat, románcokat és epikus énekeket tartalmazó kötetet szerkesztett *Székely népballadák és románcok* címen, melynek élén a klasszikus, régi réteg balladái sorakoztak, azokat követték a betyár-, új stílusú- és ponyvaballadák, majd a baleseteket és bűncselekményeket megéneklő helyi balladák népes csoportja következett. Külön fejezetbe sorolta a forradalom és szabadságharc költészetének epikus darabjait (*A magyar világból*), majd az önkényuralom korszakát megidéző (*Világosnál*), illetve a katonáskodással kapcsolatos epikus énekeket (*Katonáké*). Ezt követően *Románcfélék*, *Kétes népballadák*, *Kezdetleges néprománcok és balladák* és *Búcsúztatófélék* című fejezetekbe sorolta a begyűlt és másshová nem illő szövegeket. A balladák nagy többségéhez jegyzeteket csatolt: számba vette korábban közölt változataikat, szövegeltéréseiket, néhol szót ejtett az adatközlőkről vagy a gyűjtőkről, a gyűjtés körülményeiről.

A kötet kéziratának balladái nagyrészt Kanyaró másolatában sorjáznak, de előfordulnak más kezekről származó balladaszövegek is. Ismerve a diákkéziratokat, kézenfekvőnek tűnik e jelenség magyarázata: mindazokat a balladákat, melyeket a diákgyűjtő külön lapra írva, szépen letisztázva szállított, Kanyaró egyenesen a kiadásra szánt kézirat megfelelő helyére illesztette be, s csak azokat másolgatta, melyek vagy nem voltak kiemelhetőek az eredeti gyűjteményből, vagy olyan kusza írással rögzítette a diákgyűjtő, hogy abban a formában semmiképpen sem küldhette volna a Kisfaludy Társasághoz. E látszólag lényegtelen alaki probléma a gyűjtemény további sorsa szempontjából jelentéssé: ha elvész a kézirat, egy sor ballada eredeti és egyetlen példánya tűnik el nyomtalanul.

A kétszázhetvenöt balladát, balladatöredéket, románcot és epikus éneket tartalmazó kéziratot Kanyaró – feltehetően a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatába szánva – 1896. május 18-án postázta a Kisfaludy Társaságnak azzal a gondolattal, hogy ő

és tanítványai ezzel a gyűjteménnyel tisztelegnének a honfoglalás ezeréves ünnepén. A Kisfaludy Társaság azonban nem hogy a millennium évében, de a következő években-évtizedekben sem tette közzé a kötetet, s ami még ennél is fájdalmasabb: Kanyaró, látva, hogy a gyűjteménnyel nem történik semmi, három év múltán megpróbálta visszaszerezni a kéziratot, eredménytelenül. A hatalmas gyűjtemény soha nem került vissza hozzá, számára örökre elveszett. A kézirat egy darabig a Kisfaludy Társaság irattárában hanyódott, majd Sebestyén Gyulához került, végül az ő hagyatékából a Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának állományában kötött ki, ott őrzik ma is.²³

Terveinek, reményeinek ilyenén való kútba hullása ha időlegesen el is kedvetlenítette Kanyaró Ferencet, nem szegte végképp kedvét: folytatta a gyűjtőmunkát, megpróbálta újabb gyűjtésekkel helyreállítani balladagyűjteményét. Nyaranként maga is el-ellátogatott Székelyföld különböző vidékeire, udvarhelyszéki barátait látogatta meg a gyűjtés nem titkolt szándékával, vagy Kovásznafürdőn keresett gyógyulást, s egyúttal háromszéki unitárius pap- és tanárismerőseinek közreműködését szorgalmazta a népköltészeti hagyományok feltárása érdekében. Tanítványait is további munkára biztatta, s nem hiába: egy 1906. május elsejéről keltezett levelében arról számolt be, hogy „népdalokból oly gyűjtésem van, hogy balladáim száma 116”.²⁴ Ugyanebben az évben – mely egyébként utolsó aktív tanári éve volt – megkezdte az összegyűjtött balladák közzétételét. Talán érezte a vég közeledtét, talán nem bízott az arra hivatott intézményekben: már nem kötetben gondolkodott. Folyóiratokban, kisebb-nagyobb közleményekben, tematikus összeállításokban próbálta nyilvánosságra hozni gyűjteménye legjellemzőbb darabjait. Így jelent meg 1906 tavaszán egy közleménye az *Erdélyi Múzeumban*,²⁵ ezt követte egy másik az *Ethnographiában*,²⁶ s előkészített egy harmadik összeállítást is a *Budapesti Szemle* számára. Ez utóbbinak, melyet Gyulai Pálhoz küldött, sajnos nem ismerjük a tartalmát, mert a küldeménynek nyoma veszett. 1907 októberében Kanyaró arról panaszkodott Szilády Áronnak, hogy „1906 tavaszán Gyulai Pálhoz gyönyörű székely balladák mellett Arany »Fülemülélje«-nek eredetijét mellékeltem, hogy a Nagytiszt. Úrnak adja át, ha a »Budapesti Szemlében« nincs hely. Ez is alszik, mert Gyulai úr költözött, s könyvtárát azóta rendezte.”²⁷ Sajnos, Kanyaró küldeménye azóta is alszik, ha egyáltalán

²³ Minderről részletesebben lásd OLOSZ Katalin 2003, 33–36; Kanyaró kéziratának jelzete: EA 2276.

²⁴ Kanyaró Ferenc levele ismeretlenhez az Akadémiára. MTA Könyvtára, Kézirattár. Jelzete: Ms 10017/1. (Régi jelzete: RUI. 4. 307.)

²⁵ KANYARÓ Ferenc 1906b.

²⁶ KANYARÓ Ferenc 1906a.

²⁷ Kanyaró Ferenc levele Szilády Áronnak. Keltezése: Torda, 1907, X/8. MTA Könyvtára, Kézirattár, Jelzete: Ms 4435/253.

fennmaradt. A budapesti kéziratárakban hiába próbáltam nyomára bukkanni.²⁸

Az 1906-os publikációk után Kanyarónak csupán még egy balladaközlönye jelent meg: az *Erdélyi Múzeum* 1909-es októberi füzeté hozta a *Régibb székely népballadák változatait*.²⁹ A közleményt minden bizonnyal jóval korábban készítette és adta át a folyóirat szerkesztőségének, mert amikor az megjelent, szerzője már több mint egy esztendeje senyvedt elborult elmével a kolozsvári elmegyógyintézetben.

4. A Kanyaró-hagyaték sorsa

Kanyaró Ferenc nyugdíjazásával – 1906 őszével – vége szakadt a balladagyűjtésnek a kolozsvári unitárius kollégiumban. Nemcsak az irányító tanár nélkül maradt tanuló ifjúság hagyott fel ilyen irányú ténykedésével, de maga Kanyaró sem indulhatott újabb gyűjtőutakra elhatárolódó mozgáskorlátozottsága miatt. Hamarosán szellemileg is képtelenné vált a hatalmas balladaanyag és sok más népköltészeti műfaj összegyűjtött termékeinek rendszerezése, feldolgozása és publikálása. A család és utód nélkül elhalt tanár hagyatéka feledésbe merült, senki nem foglalkozott vele, annál is inkább, mert nem is igen lehetett tudni, hogy volt-e egyáltalán hagyatéka, s ha igen, hol található.

Csak az ezredforduló körüli években, lényegében napjainkban sikerült tisztázni, hogy Kanyaró Ferenc kéziratot hagyatékát két város öt kéziratárában/levéltárában találja meg az érdeklődő – Kolozsváron és Budapesten.

Kolozsváron, az Akadémiai Könyvtár kéziratárának unitárius állománya³⁰ – megítélésem szerint – azokat a kéziratokat őrzi, melyeket egykor maga Kanyaró Ferenc helyezett el az unitárius főgimnázium könyvtárában. Itt találhatók Kanyaró kisebb-nagyobb irodalom- és művelődéstörténeti, népköltészeti tanulmányainak, cikkeinek gondosan letisztázott másolatai, itt vannak azok a kéziratok énekeskönyvek, melyeket Kanyaró diákjai gyűjtöttek be Erdély különböző falvaiból, s itt van a folklórgyűjtéseknek is egy jelentős hányada – eredeti példányok és Kanyaró-másolatok egyaránt.³¹

A tulajdonképpeni Kanyaró-hagyaték – vagyis az a kéziratösszeg, amelyet Kanyaró halála után a lakásán találtak, s melyet az unitárius egyház mentett meg a szétszóródástól vagy a megsemmisüléstől – ugyancsak Kolozsváron található, az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában.³² A rendezetlen, mintegy másfél köbméternyi papírrengeteget abban az állapotban találtam az ezredforduló éveiben, ahogy 1910-ben sebtében felnyalábolták, és csomagokba kötötték a hagyaték ártvevői. A csomagok vegyesen tartalmazták mindazokat az írat- és kéziratípusokat, amelyek egy állandóan jegyzetelő, a legkisebb adalékot is kellő alázattal fogadó és megbecsülő, minden feljegyzést, minden papírt megőrző filológus műhelyéből előkerülhetnek: az egyház-, művelődés- és irodalomtörténeti tanulmányai, népköltészeti közleményei megírásához szükséges adatgyűjtések céduláinak százait-ezreit, publikált írásainak agyonjavított első fogalmazványait, hozzá írt leveleket és válaszlevél-fogalmazványokat, újságvivágásokat és reklámügynökségek szórólapjait, diákok dolgozatait és aprónyomtatványokat, kéziratot vagy nyomtatott vers- és énekgyűjtemények töredékeit, különböző terjedelmű – egylapostól kötetnyi anyagot felölelő – folklórgyűjtéseket Kanyaró kézírásában vagy idegen kezek lejegyzésében. Mindezek a legnagyobb összevisszaságban fordultak elő az ötvenet jóval meghaladó különböző csomagokban, melyekből – a levéltár vezetőjének engedélyével – különválogathattam a népköltészeti anyagot, kialakítva így néhány „folklórcsomagot”.³³

Budapesten a Kanyaró-hagyatékban az a része található, melyet különböző alkalmakból maga Kanyaró küldött a fővárosba, s melynek egyik darabját később hiába próbálta visszaszerezni: a már emlegetett, kiadásra előkészített balladakötet kéziratáról van szó, mely egy fél évszázados hanyórádás után a Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában kötött ki.³⁴ E gyűjtemény nemcsak gazdag szöveganyagával nélkülözhetetlen Kanyaró Ferenc folklorisztikai tevékenységének megítélésében, de a gyűjtések időpontjának tisztázásához is biztos támpontul szolgál: a datálatlan balladakéziratokról e gyűjtemény ismeretében tudjuk megállapítani,

²⁸ Csak gyanítom, bizonyítani nem tudom, hogy a Gyulainak küldött balladák másolata lehet az a hat klasszikus balladát tartalmazó Kanyaró-kézirat, mely a kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kéziratárában található (lásd Kanyaró Ferenc: [Magyar népballadagyűjtemény.] Jelzete: MsU. 2123/D). Másképp nem találok magyarázatot arra, hogy Kanyaró miért nem közölte – az egy *Bethlen Annát* kivéve – gyűjteménye legszebb, legértékesebb darabjait: a *Kálnoki Zsófikát*, *Kádár Katát*, *Körmives Kelemenné* két változatát és *Molnár Annát*.

²⁹ KANYARÓ Ferenc 1909.

³⁰ A továbbiakban: AKKvár.

³¹ Lásd az MsU. 1128/A, MsU. 2105, MsU. 2200/F, MsU. 2293 jelzetű kéziratokat.

³² A továbbiakban: EUEGYLTára.

³³ Ezeknek tartalma – azon kívül, hogy népköltéssel kapcsolatos anyagot tartalmaznak – továbbra is teljesen esetleges, mert a csomagok a válogatás sorrendjében alakultak ki. Itt mondok köszönetet Molnár B. Lehel levéltáros úrnak, hogy lehetővé tette a Kanyaró-hagyaték kutatását.

³⁴ Kanyaró Ferenc: *Székely népballadák és románcok*. Jelzete: EA 2276. – A továbbiakban: EA 1996.

hogy 1896 előtt vagy után kerültek feljegyzésre és Kanyaró gyűjteményébe.

Az Ethnológiai Adattáron kívül Budapesten még két másik intézmény őrzi Kanyaró-kéziratokat: levelezésének kisebb része az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található, túlnyomó többsége pedig – a Szinnyei Józsefnek, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság vezetőségének, különböző folyóiratok szerkesztőinek írt levelei – a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában. Ez utóbbi őrzi Kanyaró két utolsó, a Magyar Tudományos Akadémiának közlésre beküldött nagyobb lélegzetű irodalomtörténeti-verstörténeti tanulmányának kéziratát is.³⁵

A Kanyaró-hagyaték számbavétele elengedhetetlenül fontos volt a kolozsvári tanár és diákjai balladagyűjtő munkásságának feltárásához. Csak a Budapesten található levelezés ismeretében lehetett fényt deríteni például arra, hogy miként és mikor került Kanyaró nagy gyűjteménye Budapestre. Az Ethnológiai Adattár raktárában elfekvő kézirat ugyanis datálatlan, bevezető, elő- vagy utószó nélküli. Csak Kanyaró Ferenc levelezéséből lehetett kideríteni, hogy 1896-ban, nagyon gyors iramban állította össze a kötetet, és hogy a Kisfaludy Társaságnak küldte.³⁶

Fontos volt a teljes hagyaték átvizsgálása olyan szempontból is, hogy nagyon sok balladaszöveg két, sőt három kéziratából is előkerült, esetleg nyomtatásban is megjelent. E szövegek egymáshoz való viszonyának tisztázását, annak kiderítését, hogy egy és ugyanazon balladáról van-e szó vagy változatról, hogy a kis eltérések másolásból származó különbségek-e, vagy más diák más helységről hozott szövegével állunk szemben, balladáról balladára meg kellett tennem. Mindez rendkívül időigényes, sok utánajárást igénylő munka, még akkor is, ha csak egyetlen erdélyi kistáj balladáinak számbavételére szorítkoznom.

5. Kanyaró Ferenc háromszéki gyűjtői és gyűjtéseik

Háromszék³⁷ – Kanyaró Ferenc gyűjtőterületének legtávolabbi vidéke – akként válhatott a kolozsvári tanár kutatásainak színterévé, hogy háromszéki fiatalok is tanultak a főgimnáziumban, s közülük kettő-három különösen szorgalmas gyűjtőnek bizo-

nyult. Felekezeti tanintézményről lévén szó, nyilvánvaló, hogy a távoli iskolába Háromszékről kizárólag unitárius fiatalok iratkoztak be. Ez viszont azt jelenti, hogy e megyén belül is tovább szűkül a kör, csak azokból a helységekből érkeztek diákok Kolozsvárra, amelyekben kisebb-nagyobb unitárius közösség élt, vagyis Alsó-Háromszékről és Erdővidékről. A viszonylag kis területről azonban a kis létszámú háromszéki diákság meglepően gazdag balladatermést takarított be az 1892 és 1906 között eltelt másfél évtized alatt: a Kanyaró-hagyatékból hatvanhat háromszéki ballada és epikus ének került elő, olyan mennyiség, amelyet számban az addigi gyűjtések együttesével sem közelítenek meg, s amelyet majdan Konsza Samu sepsiszentgyörgyi diákjai sem érnek el a megye egész területén folytatott gyűjtésük során.³⁸ A gyűjtőpontok sűrűsége tekintetében is számottevő Kanyaró háromszéki munkatársainak teljesítménye. Tizenegy balladáról ugyan csupán annyit tudunk, hogy Háromszékről származik, a szövegek túlnyomó többségéről, 55 balladáról viszont pontosan tudjuk, hogy melyik háromszéki helységben gyűjtötték. Legtöbbet, szám szerint tizennyolcat Sepsikőröspatakon jegyezték fel, ezt követi Sepsiszentgyörgy 11 balladával, majd Kálnok (8), Laborfalva (5), Árkos (5), Uzon (3), Bölön (3) következik, végül Bükszád és Nagyajta egy-egy balladával. A három utóbbi helységet nem számítva, a Kanyaró-hagyatékból előkerült háromszéki balladák hat gyűjtési helye lényegében egy olyan 10–12 kilométeres sugarú körön belül található, melynek középpontja Sepsiszentgyörgy.

A kis területről nagy számban előkerült balladaszövegeket nyilván annak köszönhetjük, hogy Háromszékről igen szorgalmas és ügybuzgó fiatalok kerültek a kolozsvári unitárius főgimnáziumba abban az időben, amikor Kanyaró irányította-szorgalmazta a gyűjtőmunkát. Az sem véletlen, hogy Sepsikőröspatak lóhosszal vezet a begyűjtött balladák számát illetően: Sepsikőröspatakról került a főgimnázium könyvtárába Költő Sámuel 1854-ben kezdett kéziratot énekeskönyve,³⁹ ebből a faluból hozott tekintélyes népdalgyűjteményt a kilencvenes évek közepén a negyedik, majd ötödik gimnáziumi osztályban tanuló Baló Dénes,⁴⁰ s ugyancsak sepsikőröspataki gyűjtő-tanítványa volt Kanyarónak

³⁵ A két tanulmány: *Öllekező betűrímek (alliteráció) régi és újabb magyar költészetünkben; Ráday-versek a XVI. században*. Jelzetük: Ms. 10017/1, 2.

³⁶ Lásd erről bővebben OLOSZ Katalin 2003.

³⁷ Háromszéken – Kanyaró és diákjainak gyűjtése kapcsán – mindig a korabeli Háromszék vármegye területét értem, amely Erdővidéknek csak egy részét foglalta magába. Szemben a mai Kovászna megye területével, nem tartozott hozzá például Kisbác, Vargyas vagy Felsőrákos.

³⁸ Kriza János és Benedek Elek háromszéki balladagyűjtése együtt-

vége is csak kevéssel haladja meg a húszat, Konsza Samu gyűjteményének balladafejezete 45 darabot tartalmaz 19 helységről.

³⁹ Költő Sámuel: *Világi Énekes Könyv*. Kőröspatak, 1854. Kézirat, AKKvár, MsU. 1128/A.

⁴⁰ Baló Dénes az 1894/5-ös tanévben a gimnázium IV. osztályában tanult, a következő iskolai évben az ötödik gimnáziumi osztályt magántanulónként végezte. Tovább nem szerepel neve az iskolai értesítőkben. Gyűjtései a *Magyar népdalgyűjtemény* címen nyilvánított kolligátumban található: AKKvár, MsU. 2105: 234–242, 331–363. oldal.

Bedő Béla.⁴¹ A három kőröspataki gyűjtőn kívül tudunk a sepsiszentgyörgyi Kiss Andrásról,⁴² a Laborfalváról folklóradatokat s az azokhoz kapcsolódó helyi információkat szállító Bedő Ferencről,⁴³ valamint a kálnoki Barabás Istvánról.⁴⁴ A diákgyűjtőkön kívül Kanyarónak sikerült munkatársául megnyernie az egyszer tanárjelöltként, máskor sepsiszentgyörgyi kartársként emlegetett Erdélyi Lajost, aki egykori tanulótársától, az uzoni Bodali F. Mihálytól kapott néhány adatot Bodali eredeti kézírásában és kísérő levelével juttatta el Kanyaróhoz.⁴⁵

Amint a fentiekből kiderül, a legfontosabb háromszéki gyűjtőpontokhoz – Sepsikőröspatakhoz, Sepsiszentgyörgyhez, Kálnokhoz, Laborfalvához, Uzonhoz – társítható egy-egy gyűjtő neve. Ez azonban – mai tudásunk szerint – korántsem jelenti azt, hogy az illető helységből származó valamennyi adatot a név szerint ismert gyűjtőnek köszönhetjük. A balladák túlnyomó többségének gyűjtőjét nem tudtuk azonosítani, mint ahogy azt is csak gyanítjuk, bizonyítani nem tudjuk, hogy maga Kanyaró is jegyezte le Háromszéken balladákat.

További rejtélyt jelent egy datálatlan, cím nélküli, helymegjelöléseket nélkülöző, csonkaságában is vas-kos, névtelen kézirat, melynek darabjai a Kanyaró hagyaték két külön csomagjából kerültek elő, utólag egyesítettük.⁴⁶ A valamikor testes kötetté összefűzött, bekötött kézirat első ívét a címlappal és kemény táblájával együtt kiszakították. Ennek következtében a második íven kezdődő balladafejezet lapjai és az azt követő népdal-fejezet első lapjai is kiszabadultak a fűzésből, az első három népdal el is kallódott. A tovább épen maradt kézirat egy gazdag, minden műfajra

kiterjedő népköltési gyűjteményt tár elénk,⁴⁷ melyet gyűjtője gondosan megszerkesztve letisztázott, itt-ott lapalji jegyzetekkel, szómagyarázatokkal látott el, úgy, mintha pályázatra vagy kiadásra készítette volna elő. A kézirat összeállítója⁴⁸ a népköltészeti szövegek egyikét sem lokalizálta, de egy-egy szómagyarázat, valamint a szövegekben-jegyzetekben előforduló földrajzi nevek alapján egyértelműen háromszéki gyűjtésnek tekinthetjük. A kitépelt első ív, mely az alapvető információkat hordozó címlapon kívül feltehetően valamilyen előszót/bevezető tanulmányt/ajánlást tartalmazhatott, úgy tűnik, már akkor is hiányzott, amikor a kézirat Kanyaró Ferenchez került. Kanyaró ugyanis – a szövegegyezésekből ítélve – ebből a kéziratból közölte előbb Dáncsuj Dávid balladáját,⁴⁹ majd 1909-es közleményében a Váradi Józsefről szóló két háromszéki népballadát,⁵⁰ valamint Györbér Áron balladájának egyik változatát, s egyiknél sem tüntette fel a gyűjtő nevét. A szövegek provenienciáját illetően kettőnél Kanyaró is a kézirat lapalji jegyzeteire vagy szöveggörnyezetére támaszkodva jelölte meg Uzont, illetve általánosságban Háromszéket. Két ízben azonban (Dáncsuj Dávid és az egyik Váradi-ballada esetében) Sepsiszentgyörgyöt tünteti fel a gyűjtés helyéül, holott a kézirat és maga a szöveg semmi támpontot nem kínál erre. A kézirat és a nyomtatott változatokban megfigyelhető apró eltérések láttán felmerülhet a gyanú, hogy ezeket a balladákat esetleg Kanyaró maga gyűjtötte Háromszéken jártában Sepsiszentgyörgyön. Ellentmond viszont ennek az a tény, hogy a négy balladának, melyeket Kanyaró feltételezésünk szerint a kéziratból publikált, egyetlen más kézírata vagy másolata sem

⁴¹ Bedő Béla IV. gimnáziumi osztályos korában gyűjtött, 1896-ban.

⁴² Kiss András IV. gimnazistaként 1896-ban csatlakozott a gyűjtőmozgalomhoz.

⁴³ Bedő Ferenc 1899 őszétől az 1905/6-os tanév végéig volt az iskola diákja, a II–VIII. gimnáziumi osztályt végezte Kolozsváron.

⁴⁴ Barabás István az 1895/6-os iskolai évben nyolcadikos gimnazistaként szerepel a gyűjtők között.

⁴⁵ Bodali F. Mihály kéziratának lelőhelye: EUEGYLTára, 40. csomag.

⁴⁶ Jelenlegi helye: Erdélyi Unitárius Egyház gyűjtőlevéltára, Kolozsvár, 40. csomag. A továbbiakban: EUEGYLTára, 40. csomag, NGY (vagyis: Névtelen Gyűjtemény).

⁴⁷ A lapszámozás nélküli kézirat 14 balladát, nyolc híján 300 népdalt, 296 közmondást és szólásmondást, 5 népmesét, 20 anekdotát, 21 találós kérdést tartalmaz, s a gyűjtőnek szándékában volt egy táncszó-fejezetet is beiktatni, de csak a fejezet címlapja készült el.

⁴⁸ Az írás jellegéből és helyesírásából ítélve gyakorlott kezű felnőtt vagy legalábbis felsőbb osztályos diák lehetett.

⁴⁹ KANYARÓ Ferenc 1906a, 237–238. *Dáncsuj Dávid balladája* (Sepsiszentgyörgy). A balladához fűzött kommentár a kéziratban

nem szerepel. Megtalálható viszont egy külön lapon annak a Bedő Ferencnek a kézírásában, akire Kanyaró hivatkozik (Bedő kézírata az EUEGYLTára 50. csomagjában található). Bedő Ferenc szöveget kevés kihagyással és némi stilizálással Kanyaró majdnem teljes egészében közölte. Az egyleveles kézirat nem tartalmazza a balladát, s hogy nem Bedő Ferenc a gyűjtője, bizonyítják következő sorai: „E balladát, illet[v]e a »Kriza vadroszák«-ban megjelentet most a nép nem ismeri, annyit hallottam régen egy öreg ember, Benke Jánostól, hogy Dáncsujt megénekelték.” Ezek szerint a ballada nem Laborfalváról származik. A Névtelen Gyűjteményben a balladahős neve Dancsujként szerepel, Bedő Ferenc írta következetesen Dáncsujnak, ezt vette át Kanyaró. Újabban Albert Ernő tisztázta, hogy a Bedő Ferenc által emlegetett laborfalvi tyúktolvaj Dáncsuj Dávid nem azonos a bújdosó katona balladahőssel. Ennek gyanúja egyébként – Bedő Ferenc leírása alapján – már Kanyaró kommentárjában is felmerült. (Albert Ernő monografikus tanulmányát kéziratból ismerem. Hallomásból tudok arról, hogy egy része időközben megjelent, de közleménye még nem jutott el hozzám. Itt köszönöm meg Albert Ernőnek, hogy a még kéziratban lévő tanulmányát megismerhettem.)

⁵⁰ KANYARÓ Ferenc 1909, 336–337. *Váradi Jóska* (Háromszék); 338. [*Váradi*] (Sepsiszentgyörgy); 339–340. *Györbér Áron* (Uzon).

került elő a hagyatékából. Előkerültek ellenben a kézirat további tíz balladájának másolatai, kivétel nélkül Kanyaró kézírásában, s kivétel nélkül „Háromszék” helymegjelöléssel.⁵¹ Ez azt jelenti, hogy Kanyaró a Névtelen Gyűjtemény minden balladáját lemásolta, a közlésre szánt balladák másolatait elküldte a szerkesztőségeknek, a többit meg a főgimnázium könyvtárában helyezte el.⁵² Bizonyos jelek azonban arra utalnak, hogy ez utóbbiakat is publikálni akarta.⁵³

Korábban említettük, hogy a Kanyaró-hagyatékban található Névtelen Gyűjtemény csonkasága miatt nemcsak névtelen, de datálatlan is. Keletkezési idejét nyilván nem tudjuk meghatározni, a kézírás karaktere alapján a 19. század végére – 20. század elejére tehető. Azt viszont, hogy mikor került Kanyaróhoz a gyűjtemény, évtizednyi pontossággal meg tudjuk állapítani. A kézirat 14 balladájából Kanyaró 1896-os nagy gyűjteményében egyetlen egy sem szerepel. A Névtelen Gyűjtemény tehát 1896 után jutott Kanyaró birtokába, s legkésőbb 1906 elejéig hozzá kellett kerülnie, mert *Dáncsuj Dávid balladáját* az *Ethnographia* 1906-os negyedik füzeté már hozta.⁵⁴

A Névtelen Gyűjteményen kívül a Kanyaró-hagyatékban van még egy kéziratköteg, mely szintén névtelen és datálatlan, szintén egyetlen kéz írása, s melyet szintén valamilyen rendszerezési elgondolás szerint állítottak össze. A kolozsvári Akadémiai Könyvtár unitárius állományában található cím nélküli kézirat, mely nem önálló kézirat egység, hanem egy nagyobb kolligátum része,⁵⁵ kizárólag csak balladákat és „rokonneműeket” tartalmaz – Háromszéken kívül több más erdélyi vidékről, amint arról a gyűjtési helyek pontos feltüntetése folytán tájékozódhatunk. A többnyire baleset- és bűntényballadákat magába foglaló kézirat szövegeit rendszerint a gyűjtésre, a balladai történet valóságmagvára vagy a változatokra vonatkozó jegyzet, szómagyarázat kíséri, s ahol ez elmaradt, a leíró helyet hagyott a későbbi pótlásra. A 42 ívlapra terjedő, gondosan letisztázott kézitról – a Kanyaró-hagyaték ismeretében – megállapítható, hogy az unitárius kollégium diákjai által különböző vidékekről összehordott balladaanyagról készült másolatokat foglalja magában, sőt, nagyon

valószínűnek látszik, hogy az ismeretlen kéz többnyire nem is a diákok kéziratából dolgozott, hanem Kanyaró Ferenc másolatairól és balladákhöz fűzött jegyzeteiről készített egy újabb másolatsorozatot. Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy ez a kézirat Kanyaró megbízásából készült, s nem kiadásra, hanem biztonsági másolatként, melyet maga Kanyaró helyezett el az egykori főgimnázium könyvtárában. Okulva abból, hogy a Budapestre küldött gyűjteményt nem szerezhette vissza, s így annak egy sor másolat nélküli egyedi darabja számára örökre elveszett, Kanyaró másolatot készíttetett régebbi (1896 előtti) és újabb gyűjtéseinek azon darabjairól, melyeknek Kolozsváron is volt példánya. Így születhetett meg az MsU. 2105 jelzetű kolligátum 364–405. lapján található gyűjtemény,⁵⁶ mely a háromszéki balladák esetében sok újat nem hoz, csupán a másolatok számát szaporítja: a tizennégy benne található háromszéki szöveg közül csupán három (az öngyilkos Költő Ágnesről szóló „gyászdal”, a *Lóra ül éjjel tájt* kezdetű történeti ének sepsibükszádi változata, valamint a megölt csendőr, Butyka Imre bölöni változata⁵⁷) fordul elő egyedül csak itt, a többi tizenegyet más kéziratokból is ismerjük. Ez utóbbiaknak több mint fele, szám szerint hat ballada Kanyaró 1896-os, Budapestre küldött gyűjteményében is szerepelt, ami azt jelenti, hogy a szóban forgó másolati példányban nyolc olyan háromszéki ballada található, melyeket a kolozsvári tanár és tanítványai 1896 után gyűjtöttek.⁵⁸

A másolatok egyébként – túl azon, hogy azonosításuk, egyeztetésük sok gondot okoz a Kanyaró-hagyaték kutatójának – olyan kérdésekre is feleletet adnak, melyek megválaszolása szinte lehetetlen volna nélkülük. A másolatok és az eredeti kéziratok összevetése révén derül fény például Kanyaró munkamódszerére, arra, hogy miként kezelte a beérkezett gyűjtéseket, hogy szöveggondozói tevékenységét milyen elvek-módszerek szabályozták. Kanyaró Ferenc kezébe igen sokféle kézirat került: gondosan letisztázott gyűjtésektől elképesztően kusza írással és gyenge helyesírással rögzített tagolatlan, prózaként folyamatosan írt versszövegekig minden elképzelhető. Az eredeti szövegek és másolataik összehasonlítása, azonosítá-

⁵¹ A következő balladákról van szó – a továbbiakban sorra kerülő felsorolásunk sorrendjében és sorszámaival: 13. *Sajó Pista*, 14. *Rózsa Sándor*, 33. *Beder Mózes*, 34. *Kelemen Sámuel*, 35. *Bedő József és János*, 36. *Jakab Károly*, 56. *Vida Danel*, 60. *Bede László*, 61. *Kató Ferenc*, 62. *Kovács Dénes*.

⁵² Ezek a másolatok ma a kolozsvári Akadémiai Könyvtár kéziratárának unitárius állományában találhatók, a *Magyar népdalgyűjtemény* címen nyilvántartott, MsU. 2105 jelzetű kolligátumban: a Névtelen Gyűjtemény nyolc baleset- és bűntényballadája a 29–44. lapon, a két betyárballada (*Sajó Pista*, *Rózsa Sándor*) pedig a 20–22. lapon.

⁵³ A balladák végén feltüntetett „Háromszék” helymegjelölés elé

utólag beszúrta a nyomdászoknak szóló utasítást: „Petit”, vagyis, hogy kisebb betűvel szedjék.

⁵⁴ A folyóiratnak akkoriban évente hat száma jelent meg.

⁵⁵ Az MsU. 2105 jelzetű, *Magyar népdalgyűjtemény* címen nyilvántartott kolligátumban található, annak 365–405. lapján.

⁵⁶ A továbbiakban: Biztonsági másolat.

⁵⁷ A továbbiakban sorra kerülő felsorolásunkban a három ballada sorszáma: 41, 21, illetve 50.

⁵⁸ Felsorolásunkban a már említett 21, 41, és 50. számú adaton kívül a 43. (*Jakab Rózsa halálára*), a 44. (*Szép Estén*), a 46. (*Orbán Jóska*), a 47. (*Györke János*) és a 64. (*Bokor Rózsa*) számú szövegről van szó.

sa, összehasonlítása során meggyőződhattünk arról, hogy Kanyaró messzemenően tiszteletben tartotta a hozzá beérkezett eredeti szövegeket, csak helyesírásukat javította a korabeli normák szerint, ritkábban korrigálta a nyilvánvaló ritmushibákat is egy-egy szótag betoldásával vagy törlésével. A háromszéki anyagban egyetlen balladában, a *Majos Feri* uzeni változatában értem tetten, hogy önkényesen kicserélt egy földrajzi nevet, mert a ballada tartalmával ellentmondásban lett volna („Tisza” helyett „nagy Olt” került a Kanyaró-másolatba).⁵⁹

A szövegek átmásolása során Kanyaró Ferenc leggyakrabban a balladák strófabelosztásán változtatott, pontosabban: a tagolatlan szövegeket többnyire négysoros versszakokra bontotta. Eljárásának köszönhetően több alkalommal fény derült kimaradt verssorokra, csonka strófákra. *Váradai Jóska* balladáját például a Névtelen Gyűjtemény összeállítója tagolatlan tömbben írta le. Kanyaró – miközben négysoros strófákra osztotta a ballada szövegét – az első versszak csonkaságát tapasztalhatta. A szövegen azonban nem változtatott, a balladát az első strófa két sorának hiányával közölte.⁶⁰ Ugyanez a helyzet *Györbér Áron* uzeni balladájával is, azzal a különbséggel, hogy a második versszak hiányzó sorait Kanyaró lábjegyzetben megpróbálta kiegészíteni. Kézírását azonban a nyomdászok félreolvashatták, mert a feltehetően helyesen „Négy kerekemet megmostam” sor helyett „Négy kezemet megmostam” áll.⁶¹ A töredékes szövegek kiegészítése, a hiányzó sorok pótlása azonban nem jellemző Kanyaró szöveggondozói tevékenységére, a balladákat úgy fogadta el, ahogy diákjaitól kapta, vagy ahogy a különböző kézíratos énekeskönyvekben találta.

6. Háromszéki népballadák a 19–20. század fordulóján

Beszéltünk már sok mindenről: a Kanyaró-filológia problémáiról, a hagyatékban található háromszéki balladák mennyiségéről, gyűjtőiről és gyűjtési helyéről, éppen csak a balladákról nem. Ideje tehát, hogy számba vegyük, mit rejtegetnek az évszázados kéziratok.

Az áttekinthetőség érdekében az alábbiakban történeti-tematikai csoportokba rendezve sorolom fel a Kanyaró-hagyaték háromszéki balladáit és azok lelőhelyeit.⁶²

⁵⁹ Kanyaró „beavatkozását” egyébként őrzi az eredeti kézirat is: a kifogásolt szót áthúzta, s föléje írta az általa jobbnak ítéltet.

⁶⁰ KANYARÓ Ferenc 1909, 336–337.

⁶¹ KANYARÓ Ferenc 1909, 339, 2. lábjegyzet.

⁶² A balladák szócikke sorrendben a következő adatokat tartalmazza:

a.) A ballada címe vagy [Általunk adott címe] (Típusmegnevezés) A ballada kezdősora... Gyűjtés helye, ideje, vagy ezek hiányában a „Hely nélkül, évszám nélkül” rövidítése: h. n., é. n. Gyűjtő neve vagy a „Gyűjtő nélkül” rövidítése: gy. n. Megjegyezzük,

I. Régi stílusú balladák

1. *Három árva.* (Három árva) Kapum előtt egy diófa... Árkos, é. n. Gyűjtő Kanyaró Ferenc. Adatközlő: 11 éves árkosi tanuló.

EA 1896: 60–60a. lap, 30. sz. Árkos, é. n. Gyűjtő Kanyaró Ferenc, adatközlő: 11 éves árkosi tanuló. Az első 18 sor ismeretlen kéz írása, a 19. sortól Kanyaró kézírása.

2. *Szerető feleség.* (Rossz feleség) Jöjjön haza, édes anyám... Sepsiköröspatak, é. n., gy. n.

EA 1896: 65. lap, 33. sz. Sepsiköröspatak, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

3. *Fehér László* (A halálraítelt hűga) Fehér László lovat lopott... Sepsiszentgyörgy, é. n. [1896] Gyűjtő Kiss András, IV. o. t.

EA 1896: 70–72. lap, 36. sz. Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

EUEGYLTára: 40. csomag, Sepsiszentgyörgy, é. n. [1896] Gyűjtő Kiss András, IV. o. t. Kiss András kézírása.

EUEGYLTára: 50. csomag. H. n., é. n., gy. n. Kanyaró másolata; töredék: a ballada 1–5. és 14–15. versszaka.

EUEGYLTára: 40. csomag. H. n., é. n., gy. n. Kanyaró kézírása, töredék: a ballada 6–13. versszaka (Fehér Anna címen)

4. *Megölték a legényt* (A megszólaló halott) Megölték a legényt hetven forintjáért... Bölön, é. n., gy. n.

EA 1896: 73–74. lap, 37. sz. Bölön, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

EUEGYLTára: 40. csomag. Bölön, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

5. *[Megölték egy legényt]* (A megszólaló halott) Megölték egy legényt... Sepsiköröspatak, é. n., gy. n.

EA 1896: 76. lap, 39. sz. Sepsiköröspatak, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

6. *[A halálra táncoltatott leány]* (A halálra táncoltatott leány) Jó estét, jó estét, Doblárané asszonyság; Sepsiköröspatak, é. n., gy. n.

EA 1896: 91. lap 51. sz. Sepsiköröspatak, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

7. *[Szalai Kis Kata]* (A halálra táncoltatott leány) Menjetelek el Sári bíróékhoz... Sepsiköröspatak, é. n., Gyűjtő Baló Dénes.

AKKvár: MsU. 2200/E, 17–18. folio. Sepsiköröspatak, é. n., Gyűjtő Baló Dénes. Ismeretlen kéz írása, a gyűjtés helyét, a gyűjtő nevét Kanyaró írta fel a 18. verso folióra.

II. Betyárballadák

8. *[Jäger Jóska]* (A betyár leányruhában) Éjfél után egy az óra... Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag – Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

hogy balladatípusról a szó valódi értelmében csak az országosan elterjedt balladák esetében beszélhetünk, a helyi baleset- és bűntényballadák, a kétes eredetű szövegek esetében tartalmi utalást illesztettünk a típusmegnevezésnek fenntartott kerek zárójelek közé.

b.) A ballada szövegmásolatainak lelőhelye: Intézmény nevének rövidítése: Kézirat jelzete, lapszám. Gyűjtés helye, ideje, a gyűjtő neve, kinek a kézírásában olvasható a szöveg. (A rövidítések felolását lásd a rövidítések jegyzékében.)

9. [*Kicsi tinó, nagy a szarva*] (A betyár utazólevele) Kicsi tinó, nagy a szarva... Sepsikőröspatak, é. n. [1894] Gyűjtő Bedő Béla IV. o. t.

EUEGYLTára: 50. csomag, Sepsikőröspatak, é. n. [1894] Gyűjtő: Bedő Béla IV. o. t. Bedő Béla kézírása.

10. *Nem loptam én életemben* (A betyár utazólevele) Nem loptam én életemben... Sepsikőröspatak, é. n., gy. n.

EA 1896: 196–197. lap, 141. sz. Sepsikőröspatak, é. n., gy. n.

11. *Porzik a brassai utca* (Szilaj csikó nem eladó) Porzik a brassai utca... Kálnok, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 51. csomag, Kálnok, é. n., gy. n. Ismeretlen kézírása.

12. *Brassó alatt...* (nem tipologizálható) Brassó alatt van egy erdő... Kálnok, é. n., gy. n. (egyszófás töredék)

EA 1896: 211. lap, 153. sz. Kálnok, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

13. *Sajó Pista* (Lova lába megbotlott) Az aradi pusztában egy kőcsárda... Háromszék, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, e) betűvel jelölt ballada – h. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

AKKvár: MsU 2105. 20–21. lap. Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

14. *Rózsa Sándor* (tipologizálhatatlan) Beteg az én rózsám... Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. – töredék, inkább betyárdal.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, g) betűvel jelölt ballada – h. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

AKKvár: MsU 2105, 22. lap – Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

15. [*Rózsa Sándor*] (Betyár a csárdában) Kocsmárosné adjon isten jó napot... Sepsikőröspatak, 1896. Gyűjtő Baló Dénes V. o. t. – töredék.

AKKvár: MsU 2105. 358. lap, XXIII. sz. Sepsikőröspatak, 1896. Baló Dénes gyűjtő kézírása.

III. Történeti és bujdosó énekek

16. *Váradí.* (Lázadó a siralomházban) Várom, várom, addig várom... Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, b) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

KANYARÓ Ferenc 1909: 338. Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Nyomatott szöveg.

17. *Váradí Jóska.* (A lázadó halála) Jaj be szennyes a kend inge, gagyája... Háromszék, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, j) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

KANYARÓ Ferenc 1909: 336–337. Háromszék, é. n., gy. n. Nyomatott szöveg.

18. *Dancsuj Dávid* (A bujdosó szökött katona) Bodok felett vagon egy kis sűrű berek... Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, n) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

KANYARÓ Ferenc 1906b: 237–239. Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Nyomatott szöveg. A balladához fűzött magyarázat eredetijét lásd EUEGYLTára: 50. csomag, Bedő Ferenc egyleveles kézírata.

19. *Rózsa Sándor az én nevem* (A szabadságharcos betyár) Rózsa Sándor az én nevem... Sepsikőröspatak, 1854. Feljegyzője Költő Sámuel.

AKKvár: MsU 1128/A: 13–14. lap. Sepsikőröspatak, 1854. Költő Sámuel kézírása.

EA 1896: 230. lap, 171. sz. Sepsikőröspatak, 1854. Költő Sámuel énekeskönyvéből. Kanyaró kézírása.

20. *Lóra ül éjjel tájt* (nem tipologizálható, feltehetően 1848/49-es ének) Lóra ül éjjel tájt... Kálnok, é. n., gy. n. Adatközlő: egy tereműfalui asszony.

EA 1896: 326. lap, 260. sz. Kálnok, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása Kanyaró javításaival. Kanyaró sepsikálnoki tanítványa jegyezte le a balladát egy tereműfalui asszonytól.

21. *Lóra ül éjjel tájt* (Nem tipologizálható, feltehetően 1848/49-es ének) Lóra ül éjjel tájt... Sepsibükszád, é. n., gy. n. A bükszádi üveghuta munkásai énekelték.

AKKvár: MsU 2105: 375. lap. Bükszád, é. n., gy. n. A bükszádi üveghuta munkásai énekelték. Biztonsági másolat.

IV. Új stílusú és kétes eredetű balladák

22. *Szépen legel...* (A kisasszony gulyája) Szépen legel a kisasszony gulyája... Sepsikőröspatak, 1854. Lejegyző Költő Sámuel.

AKKvár: MsU 1128/A, 3–4. lap, 3. ének. Sepsikőröspatak, 1854. Költő Sámuel kézírása.

EA 1896: 106. lap, 66. sz. Sepsikőröspatak, 1854. Költő Sámuel *Világi Énekes Könyvéből* Kanyaró Ferenc másolata.

23. *A tisztartó leánya* (Bárolány és juhász) Az endrődi hármastatár hársfája... Árkos, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 50. csomag, Árkos, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc kézírása.

24. *Selyem Lidi* (A megesett leány) Selyem Lidi belenez a tükörbe... Árkos, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 50. csomag, Árkos, h. n., gy. n. Kanyaró Ferenc kézírása.

25. *Este akar lenni* (Szerlemgyermek) Este, este, este akar lenni... Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 50. csomag, Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

26. *A szentgyörgyi hegy alatt* (Szerlemgyermek) A szentgyörgyi hegy alatt, hegy alatt... Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n.

EA 1896: 55. lap, 26. sz. Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc kézírása.

27. [*Oláhország, messzi ország*] (A kivándorló székely leány) Oláhország, messzi ország, idegen... Kálnok, é. n., gy. n.

AKKvár: MsU. 2105: 278. lap. Kálnok, é. n., gy. n. KANYARÓ Ferenc 1895. Kálnok, nyomtatott szöveg.

28. *Szabó Terézi* (Az elhagyott leány átka) Kálnok, 1895. Gyűjtő Barabás István VIII. o. t. Adatközlő: öregasszony.

EA 1896: 126–128. lap, 81. sz. Kálnok, 1895. Gyűjtő Barabás István VIII. o. t. Kanyaró másolata; a ballada végén Kanyaró megjegyzése: „Aligha teljesen népies eredetű”

AKKvár: MsU 2105. 373–374. lap. (*Szabó Terézi* címmel) Kálnok, é. n., gy. n. „Kálnoki öregasszonyok éneke” Biztonsági másolat.

29. *Csintalan kis nemes Ágnes* (Pártában maradt leány) Csintalan kis nemes Ágnes... Kálnok, é. n. Gyűjtő: kálnoki diák. Adatközlő: kiszolgált katona.

EA 1896: 327. lap, 261. sz. Kálnok, é. n. Gyűjtő: kálnoki diák. Ismeretlen kéz írása. Kanyaró megjegyzése: „Félművelt költő gyenge terméke lehet.”

30. *Ne sírj Linám...* (Halott kedves búcsúja) Ne sírj rózsám, ne könnyezz... Sepsikőröspatak, 1854. Leírta Költő Sámuel.

AKKvár: MsU 1128/A. Sepsikőröspatak, 1854. Költő Sámuel kézírása.

EA 1896: 342 és 343. lap, 270. sz. Sepsikőröspatak, 1854. Kanyaró Ferenc másolata Költő Sámuel *Világi Énekes Könyv* c. kéziratából.

V. Baleset- és sirató balladák

31. *Györbíró Áron* (A vízbe fullt legény) Árony, Árony, mit gondoltál... Uzon, 1890-es évek eleje. Gyűjtő: Bodali F. Mihály Erdélyi Lajos tanár megbízásából.

EUEGYLTára: 40. csomag, H. n., é. n. Gyűjtő: Bodali F. Mihály Erdélyi Lajos felkérésére. Bodali F. Mihály kézírása.

EA 1896: 149. lap, 97. sz. Uzon, é. n. Gyűjtő Erdélyi Lajos tanár. Kanyaró Ferenc kézírása.

KANYARÓ Ferenc 1909: 340. Uzon, 1890-es évek eleje. Gyűjtő Bodali Mihály és Erdélyi Lajos tanár. Nyomatott szöveg.

32. *Györbér Áron* (A vízbe fullt legény) Györbér Áron, mit gondoltál... Uzon, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, a) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

KANYARÓ Ferenc 1909: 339–340. Uzon, é. n., gy. n. Nyomatott szöveg.

33. *Beder Mózes* (A villámsújtotta legény) Beder Mózes mit gondoltál... Háromszék, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok i) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

AKKvár: MsU 2105. 29. lap. Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc kézírása.

34. *Kelemen Sámuel* (Az erdőlő halála) Szomorú hír temiatad... Háromszék, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, f) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

AKKvár: MsU 2105. 31–32. lap. Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc másolata.

35. *Bedő József és János* (Két testvér halála) Ó, gyászos jelen és szomorú elválás... Háromszék, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, m) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása. Lap- alji jegyzetben a gyűjtő megjegyzi, hogy e balladának „szerzője csak némileg ösmeretlen, mintha Erdős Lajos írta volna”.

AKKvár: MsU 2105. 38–39. lap. Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc másolata.

36. *Jakab Károly* (Katona véletlen halála) Hová lettél jó barátom... Háromszék, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, l) betűvel jelzett ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása. A gyűjtő megjegyzése: *A Bedő József és János* búcsúztatójához hasonlóan azt is „mintha Erdős Lajos írta volna”.

AKKvár: MsU 2105. 40–42. lap. Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc másolata.

37. *Balog Imre halálának története* (A vízbe fullt huszár) Gyászol a huszárság a rozsnyói várba... Háromszék, é. n., gy. n.

AKKvár: MsU 2105. 46–47. lap. Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc kézírása.

38. *Boda Sándor* (Vízbe fullt legény) Szomorú hír a faluba... Bölön, é. n., gy. n.

EA 1896: 335–337. lap, 265. sz. Bölön, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc kézírása.

EUEGYLTára: 50. csomag, Bölön, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc kézírása.

AKKvár: MsU 2105. 392–394. lap. Bölön, é. n., gy. n. Biztonsági másolat.

39. *Lázár Jancsi* (A malomba esett molnár és felesége) Hallották-e, hogy Bezzegnél mi esett? Sepsikőröspatak, é. n., gy. n.

EA 1896: 146. lap, 94. sz. Sepsikőröspatak, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

40. *Elégett a csiribiri határ* (Megégett a cserény) Elégett a csiribiri határ... Nagyajta, 1860-as évek, Ütő András nagyajtai mester feljegyzése.

EA 1896: 178. lap, 124. sz. Nagyajta, 1860-as évek, Ütő András nagyajtai mester feljegyzése. Kanyaró Ferenc kézírása.

VI. Öngyilkosok balladái

41. *Költő Ágnes*. (Öngyilkos leány) Erdő vidékén fú a szél... Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n.

AKKvár: MsU. 2105. 370–373. lap. Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Biztonsági másolat. Ugyanaz a kéz írta le a gyászdal keletkezésének körülményeit. Szerinte a nagyajtai ifjúság írta 1886-ban. Ennek az ismertetőnek egy Kanyaró által megkezdett, de félbemaradt másolata megtalálható az EUEGYLTárban, az 51. csomagban.

42. *Jakab Rózsa* („Ez a Jakab Rózsáé”) (Öngyilkos elhagyott szerető) A szentgyörgyi kórház földje homokos... Uzon, é. n. Gyűjtő: Bodali F. Mihály Erdélyi Lajos kérésére.

EA 1896: 150. lap, 98. sz. Uzon, é. n. Gyűjtő: Bodali F. Mihály Erdélyi Lajos kérésére. Kanyaró Ferenc másolata.

AKKvár: MsU. 2105: 104. lap. H. n., é. n., gy. n. Kanyaró másolata és magyarázata. (Ugyanaz, mint az EA 1896-ban.)

43. *Jakab Rózsa halálára* (Öngyilkos elhagyott szerető) Lekszáltát az árpát a réten... Laborfalva, é. n., gy. n.

AKKvár: MsU. 2293: 85. folio. Laborfalva, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

EUEGYLTára: 40. csomag. Laborfalva, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc kézírása és jegyzetei. AKKvár: MsU. 2105: 398. lap. Laborfalva, é. n., gy. n. Biztonsági másolat.

VII. Büntény-balladák

44. [*Szép Están*] (A meggyilkolt molnárlegény) Szép Están, te mit gondoltál... Sepsiszentgyörgy, é. n. [1896] Gyűjtő: Kiss András IV. o. t.

EUEGYLTára: 40. csomag. Sepsiszentgyörgy, é. n. [1896], Gyűjtő Kiss András IV. o. t.

AKKvár: MsU. 2105: 396. lap. H. n., é. n., gy. n. Biztonsági másolat.

45. *Szép Están* (A meggyilkolt molnárlegény) Szép Están, te mit gondoltál... Árkos, é. n., gy. n.

EA 1896: 153. lap, 102. sz. Árkos, é. n., gy. n. Kanyaró másolata.

46. *Orbán Jóska* (Ártatlanul megölt legény) Hallod, pajtás, Csíktusnádon mi történt... Laborfalva, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag. Laborfalva, é. n., gy. n. Kanyaró másolata. Jegyzetben: „Kézdiszéken ma is éneklék. Laborfalvára egy zágoni varróleány hozta.”

AKKvár: MsU. 2293: 83. verso folio. H. n., é. n. „Lemásolta Bedő Ferenc.” Más kéz megjegyzése: „Ezt nem ismerem. A fel-

vidéken (Kézdi-szék) énekelik. Hozzánk egy zágon[i] varróleány hozta.”

AKKvár: MsU. 2105: 403. lap. Zágon, é. n., gy. n. Biztonsági másolat.

47. *Györke János* (A meggyilkolt szekeres) Hallották-e, hogy Szotyorban mi történt... Laborfalva, é. n. „Másolta Bedő Ferenc”

Akkvár: MsU. 2293: 84–84 verso folio. H. n., é. n. „Másolta: Bedő Ferenc.” Más kéz megjegyzése a ballada után: „A ballada hősei szekeres emberek voltak. Körülbelül az 1880–90-es években történt, mert 90-táját indult meg a vicinális Háromszéken, mely elvette a Gyulafalvára járó deszkások (szekeresek) kenyerét. Gyermek koromban én is énekeltem. Zsófi Gyuri [a gyilkos] ma is él Szotyorban. Búzabellér.” Ugyanez a megjegyzés olvasható – kisebb-nagyobb átfogalmazással mindegyik másolat végén.

EUEGYLTára: 40. csomag. Laborfalva, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc kézírása és jegyzete.

AKKvár: MsU. 2105: 403–404. lap. Laborfalva, é. n., gy. n. Biztonsági másolat.

48. *Magyarország gyászba van* (Verekedés fog lenni) Magyarország gyászba van... Sepsikőröspatak, é. n., gy. n.

EA 1896: 97. lap, 57. sz. Sepsikőröspatak, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása, Kanyaró jegyzetével. „...Kaptam még egy változatot ugyancsak Kőröspatakról, melyben az apát is utánaküldik a fiúnak, hívja haza, s a második sor Haj! felkiáltása mindenütt elmarad.”

49. *Magyarország gyászba van* (Verekedés fog lenni) Magyarország gyászba van... Kálnok, é. n., gy. n.

EA 1896: 104. lap, 64. sz. Kálnok, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

EUEGYLTára: 50. csomag. Kálnok, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

AKKvár: MsU. 2105: 405. lap. Kálnok, é. n., gy. n. Biztonsági másolat.

50. *Butyka Imre* (A meggyilkolt csendőrr) Hallod, pajtás, Pál-falvában mi történt... Böllön, é. n., gy. n.

AKKvár: MsU. 2105: 377. lap. Böllön, é. n., gy. n. Biztonsági másolat.

51. *Bajka Sándor* (Keresztanyja gyilkosa) Jaj, be széles, jaj be hosszú az az út... Laborfalva, é. n., gy. n.

Akkvár: MsU. 2105: 101, 103. lap. Laborfalva, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

52. *Bajka Sándor* (Keresztanyja gyilkosa) Jaj, de széles, jaj, de hosszú az az út... Sepsikőröspatak, é. n., gy. n.

EA 1896: 168. lap, 116. sz. Sepsikőröspatak, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

EUEGYLTára: 51. csomag. Sepsikőröspatak, é. n., gy. n. Cím nélküli, töredék. Ismeretlen kéz írása.

53. *A megölt csaplárosné* (A kiirtott kocsmároscsalád) Haj, de széles, haj, de hosszú az az út... Sepsikőröspatak, é. n., gy. n. (töredék)

EA 1896: 175. lap, 121. sz. Sepsikőröspatak, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

54. *A meggyilkolt postáslegény* (A meggyilkolt postáslegény) Hallod, pajtás, hogy Szemerján mi történt... Sepsikőröspatak, é. n., gy. n. (töredék)

EA 1896: 193. lap, 139. sz. Sepsikőröspatak [sic!] é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

55. *A meggyilkolt postáslegény* (A meggyilkolt postáslegény) Kilenc tolvaj keze közül... Árkos, é. n., gy. n. (töredék)

EA 1896: 193. lap, 139. sz. Árkos, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

56. *Vida Danel* (Apa és fia a börtönben) Söpri a pottyoni utcát... Háromszék, é. n., gy. n. EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, c) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

AKKvár: MsU. 2105: 43–44. lap. Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

57. [*Solymosi Eszter*] (Vérvád) Solymosi Eszternek a vére piros... Sepsikőröspatak, 1896. Gyűjtő Baló Dénes, V. o. t.

AKKvár: MsU. 2105: 352. lap, XLIV. sz. Sepsikőröspatak, 1896. Gyűjtő Baló Dénes V. o. t. Baló Dénes kézírása.

58. *Szilágyi József gyászos kimúlása* (Fia gyilkosa) Halljátok, barátim, mi történt most Vácon... Sepsikőröspatak, é. n., gy. n.

EA 1896: 331–332. lap, 263. sz. Sepsikőröspatak, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása. Alatta Kanyaró kézírásos jegyzete: „Bár a nép száján élő énekként hozták hozzám, mégis valószínűnek kell tartanom, hogy valami ponyvanyomtatvány szállította el e félnépi eredetű kezdetleges, a régi históriás énekek hangját utánzó művet az alább következő búcsúztató siralommal [*Szilágyi József kesergő siralma*] együtt a távol Háromszéken fekvő Kőröspatakra.”

59. *Szilágyi József kesergő siralma* (Sirató ballada) Oh, egek birája! Mi történt most velem... Sepsikőröspatak, é. n., gy. n.

EA 1896: 333–334. lap, 264. sz. Sepsikőröspatak, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

60. *Bede László* (A meggyilkolt férfi siratója) Sír a harang keservesen... Háromszék, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, h) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n.

AKKvár: MsU. 2105: 33–35. lap, Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró Ferenc másolata.

61. *Kató Ferenc* (Rablógyilkosság áldozatának siratója) Ess az eső, hull az útra... Háromszék, é. n., gy. n.

EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, k) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

AKKvár: MsU. 2105: 36–37. lap. Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

62. *Kovács Dénes* (Az agyonvert legény) Kovács Dénes mit gondolál... Háromszék, é. n., gy. n. EUEGYLTára: 40. csomag, NGY, számozatlan lapok, d) betűvel jelölt ballada. H. n., é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

AKKvár: MsU. 2105: 30. lap. Háromszék, é. n., gy. n. Kanyaró másolata.

63. *Majos Feri* (Szeretője gyilkosa) Majos Feri, nem fájt-e a te szíved... Sepsiszentgyörgy, é. n. [1896] Gyűjtő Kiss András IV. o. t.

EUEGYLTára: 40. csomag. Sepsiszentgyörgy, é. n. [1896] Gyűjtő Kiss András, IV. o. t. Kiss András kézírása. Kanyaró megjegyzése: „Erdélyi Lajostól is”.

EA 1896: 223. lap, 164. sz. Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

AKKvár: MsU. 2293: 86. folio. Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása.

EUEGYLTára: 40. csomag. [Büntényballadák Kanyaró Ferenc másolatában és jegyzeteivel, 30. oldal] Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Kanyaró kézírása.

AKKvár: MsU. 2105: 399–400. lap. Sepsiszentgyörgy, é. n., gy. n. Biztonsági másolat.

64. *Bokor Rózsa* (A meggyilkolt szerető) A szentgyörgyi utca... Laborfalva, é. n., „Lemásolta Bedő Ferenc”.

AKKvár: MsU. 2293: 83. folio. Laborfalva, é. n., „Lemásolta Bedő Ferenc”. Ismeretlen kéz írása. A ballada alatt más kéz ceruzával a következőket írta: „A Majosok Rétyen, Laborfalvától 4 km. ma is élnek. Egy szintén Majos Feri nevezetű lakott (szolgált) néhai nagyanyámnál. Nagyon jó barátságban voltam vele, mint gyermek, a különben igen hű cseléddel. Neki bizonyosan rokona volt ez a megénekelt Majos Feri, ki kedvesét meggyilkolta. Emlékszem, mikor ezt az éneket egy arató lánytól hallottam, alig tudtak megnyugtanni, hogy nem az én barátomról van a nóta.” Ugyanaz a kéz ceruzával a logikai sorrendnek megfelelően átszámozta a strófákat.

EUEGYLTára: 40. csomag [Büntényballadák Kanyaró Ferenc másolatában és jegyzeteivel, 29–30. lap] *Majos Feri* címmel. Kanyaró kézírása. Kanyaró jegyzete: „Az utolsó három szak Bogár Imréről van átvéve. A Majosok ma is Rétyen laknak, Laborfalvától 4 km-re. A múlt évtizedben még énekelték mind a két balladát.” [A Kanyaró jegyzetében említett másik ballada, melyet a „múlt évtizedben” ugyancsak énekeltek, a kézirat 30. lapján lévő Majos Feri-változat Sepsiszentgyörgyről. Kezdő sora: Majos Feri nem fájt-e a te szíved. Kanyaró jegyzete a 30. lap alján volt, ezért hivatkozik egyszerre a két balladára.]

AKKvár: MsU. 2105: 399. lap. Laborfalva, é. n., gy. n. *Majos Feri* címen. Biztonsági másolat. A ballada végén megjegyzés: „Az utolsó három szak Bogár Imréről van átvéve. A Majosok ma is Rétyen laknak, Laborfalvától 4 km-re. A múlt évtizedben még énekeltek mind a két balladát.”

65. *Majos Feri* (Szeretője gyilkosa) Zavaros a Tisza, nem akar tisztulni... Uzon, 1896, Gyűjtő Bodali F. Mihály és Erdélyi Lajos tanárjelölt.

EUEGYLTára: 40. csomag. Uzon, 1896. Gyűjtő Bodali F. Mihály és Erdélyi Lajos tanárjelölt, az egylevels kézirat feltehetően Bodali F. Mihály kézírása.

EUEGYLTára: 40. csomag [Büntényballadák Kanyaró Ferenc másolatában és jegyzeteivel, 31. lap] Uzon, 1896. Erdélyi Lajos tanár gyűjtése. Kanyaró kézírása. Kanyaró – felismerve a ballada előképét Bogár Imre balladájában – az uzoni szöveg hosszú sorait kettőbe tördelte, a ballada első sorában a Tisza szót „nagy Olt”-ra változtatta. Kanyaró jegyzete: „Ez a ballada is Bogár Imrét utánozza. Majos Feri kocsis legény volt, s a sepsiszentgyörgyi szolgabírónál együtt lakott kedvesével, kit megölt féltékenységéből. 1896-ból Erdélyi Lajos tanár szíves közlése.

EA 1896: 222. lap, 163. sz. Uzon, é. n., Erdélyi Lajos [Bodali F. Mihály] gyűjtése. Kanyaró jegyzete a balladához: „Ez a Majos Feri, ki szeretőjét megölte, kocsis legény volt egy-két évtizeddel ezelőtt. »Sepsiszentgyörgyön, a szolgabíró úrnál laktak mindketten«, mint Bodali F. Mihály értesíti Erdélyi Lajost, ki e balladát gyűjteményem számára átengedte. Hogy *Bogár Imre* dallamára éneklük, azt a szembetűnő utánzás mellett talán fölösleges is megemlítenem.”

AKKvár: MsU 2105: 400–401. H. n., 1896, Erdélyi Lajos gyűjtése. Biztonsági másolat.

Jegyzet a balladához: „Ez a ballada is Bogár Imrét utánozza. Majos Feri kocsis legény volt, s a sepsiszentgyörgyi szolgabírónál együtt lakott kedvesével, kit megölt féltékenységéből. 1896-ból Erdélyi Lajos tanár szíves közlése.”

66. *Majos Feri* (Vetélytársa gyilkosa) Háromszéken Újfalu-ban az történt... Kálnok, é. n., gy. n.

EA 1896: 254. lap, 191. sz. Kálnok, é. n., gy. n. Ismeretlen kéz írása. Kanyaró jegyzete a balladához: „Jellemző példája, mint alakítja át s szabja saját vidékéhez a nép a messze földön történt eseményt. Alig találunk új vonást e voltaképp Stíriában lefolyt tragédiában, s mégis jóval többet mond el kerekded kis székelly balladánk, mint a hatvanas években keletkezett költemény hosszan elnyújtott kilenc vagy tíz eredeti strófája. Nem tartom érdektelennek azt is fölemlíteni, hogy a ballada valószínűleg Brásóból a kiszolgált katonák útján került Háromszékre. (Vesd össze *Arany-Gyulai*: Népkölt. gyűjt. II., 38–39.) Rövidebb változata megvan *Hatszáz m. nemzeti dal*: 475. l.”

EUEGYLTára: 40. csomag [Büntényballadák Kanyaró Ferenc másolatában és jegyzeteivel, 33. lap] Kálnok, é. n., gy. n. Kanyaró jegyzete a balladához: „E ballada csak kivonatos átültetése a Gyöngye Sándor hosszadalmas nótájának, melyben anya, feleség, kisgyerek, szerető és szép lányok – szóval minden van. Az egyszerűbb és könnyebben érthető székelly változat jóval szebb az eredetinel (Vesd össze Magyar Népköltési Gyűjtemény II. kt. 38. lap.). Sajátságos, hogy Majos Feri igénytelen alakjáról a háromszékiek közt újabb időben egész balladakör kezd képződni.”

AKKvár: MsU. 2105: 401–402. lap. Kálnok, é. n., h. n. Biztonsági másolat. Jegyzet a balladához: „E ballada csak kivonatos átültetése a Gyöngye Sándor hosszadalmas nótájának, melyben anya, feleség, kisgyerek, szerető és szép lányok – szóval minden van. Az egyszerűbb és könnyebben érthető székelly változat jóval szebb az eredetinel. (Vesd össze Magyar Népköltési Gyűjtemény II. kt. 38. lap.) Sajátságos, hogy Majos Feri igénytelen alakjáról a háromszékiek közt újabb időben egész balladakör kezd képződni.”

Összesítve a felsorolt adatokat, a Kanyaró-hagyatékban található hatvanhat háromszéki népballada, balladás dal és epikus ének a következőképpen oszlik meg a hét nagy történeti–tematikai csoport között: 7 régi stílusú ballada, 8 betyárballada, 6 történeti ének, 9 új stílusú és kétes eredetű ballada, 10 baleset- és siratóballada, 3 öngyilkosságot megénekelő ballada és 23 büntényballada. Pusztán mennyiségi szempontokra figyelve első látásra is szembeötlő, hogy túlsúlyban vannak a büntény- és balesetballadák: e két csoportból kerül ki a háromszéki balladáknak éppen a fele; s ha ideszámítjuk még az öngyilkosok balladáit is, többségbe kerülnek a jobbára helyi baleseteket, gyilkosságokat, öngyilkosságokat megénekelő balladák, sirató énekek. A maradék kisebb fél harminc balladája négy csoport között oszlik meg. E csoportok jórészt olyan balladatípusokat foglalnak magukba, melyeknek elterjedtsége jóval túlmutat egy megye határán, változataik a magyar folklórterület csaknem egészéről ismertek.⁶³ A régi réteg balladáiról, a betyár- és új stílusú balladákról van itt szó, de a történeti énekek egy része is ide sorolható.

Továbbra is mennyiségi összefüggésekre figyelve, arányokat mérlegelve, a Kanyaró-gyűjtés tükrében megállapítható, hogy a századforduló éveiben Háromszéken nemcsak a klasszikus magyar népballadák, a régi réteg darabjai akadtak ritkán a gyűjtők

⁶³ Természetesen nem számítjuk ide a kétes eredetű szövegeket, melyeknek sem háromszéki, sem nagyobb földrajzi területen való

elterjedtségéről nincs tudomásunk.

hálójába, de a 18–19. században kialakuló új stílusú és betyárballadák száma is meglepően alacsony. E jelenség magyarázatául érvelhetnénk azzal, hogy a diákgyűjtők általában nem eresztik túl mélyre merítőhálójukat, azt prezentálják irányító tanárunknak, amit a felszínen kapnak. Erre az okoskodásra azonban menten rácsafol a Kanyaró-hagyaték egésze: amikor Háromszékről csak szórványosan került elő egy-egy klasszikus ballada, de még új stílusú is csak módjával, Kanyarónak más vidékről származó tanítványai egymás után hordták be a magyar népköltészet klasszikus és ritka darabjait: Kálnoki Zsófika, Bethlen Anna, Molnár Anna, Kádár Kata balladáját, a Kőműves Kelemenné vagy Homlódi Zsuzsánna változatait és sok más régi és új stílusú balladaszöveget. Mindez tehát azt jelenti, hogy nem a diákgyűjtőkben keresendő a hiba: a háromszéki diákok balladagyűjteménye hitelesen tükrözi a korabeli valós helyzetet.

Még inkább beszédessé válnak és elgondolkoztatnak a számadatok, ha számba vesszük, mit tartalmaz a háromszéki balladaanyagból az 1896-os nagy gyűjtemény. Ennek során azt kell konstatálnunk, hogy a hagyatékban talált 66 háromszéki balladának egyhíján a felét, 32 szöveget a 19. század utolsó évtizedében, lényegében négy év alatt, 1892 és 1896 között gyűjtötték Kanyaró diákjai, mert hiszen ennyi háromszéki balladával találkozunk a Kisfaludy Társasághoz küldött gyűjteményben. Ami még döbbenetesebb: Kanyarónak 1896 után egyetlen klasszikus balladát sikerült Háromszékről begyűjtenie: a halálra táncoltatott leány, *Szalai Kis Kata* balladáját. A másik hat régi stílusú ballada egytől egyig megtalálható a budapesti kéziratban, s ami Kanyaró számára különösen fájdalmas lehetett, a hat klasszikus balladából csupán kettőnek maradt Kolozsváron is nyoma,⁶⁴ négy számára örökre elveszett.⁶⁵ De elveszett további 14 másik szöveg is, melyeknek egyetlen kézíratos példánya ugyancsak az Ethnológiai Adattárban őrzött gyűjteményben fordul elő.⁶⁶ Az 1896 előtti és utáni gyűjtések összehasonlító vizsgálata azonban nemcsak a klasszikus balladák rohamos visszaszorulását jelzi, de a betyárballadák háromszéki terjedését is: az 1896-os gyűjteményben mindössze két betyárballadát találunk Háromszékről a hagyaték további hat darabjával szemben. Ugyancsak a két gyűjtési periódus eredményeinek eltérő jellegét hangsúlyozza a helyi balladák tömeges előfordulása 1896 után, valamint a történeti énekek felbukkanása.

7. A Kanyaró-hagyaték értékelése

Ahhoz, hogy reálisan, a maga helyén értékelhesük a Kanyaró-hagyaték háromszéki balladaanyagát, induljunk ki egy elképzelt szituációból: tekintsünk úgy a századforduló körüli évekre, s az akkor összehordott balladaanyagra, mint egy magaslatra, ahonnan rálátás nyílik az addig megtett útra, de kikémlelhető az az út is, amelyen tovább fogunk haladni. Más szóval: e jelképes magaslatról belátható az is, hogy milyen előzmények után jött létre a Kanyaró-gyűjtemény, s az is, hogy milyen folyamatok képét vetíti előre a századfordulói balladaanyag jellegénél, belső struktúrájánál fogva.

Szóltam már arról, hogy a Kanyaró-gyűjtemény nagyjából a háromszéki balladagyűjtés két nagy sűrűsödési periódusa közötti időszak közepe táján jött létre, s e sajátos helyzeténél fogva egyszerre tekinthető bizonyoságnak és cáfolatnak, összegzőnek és előlegezőnek. A kérdés csak az, hogy mit összegez, és mit előlegez?

Ami az előzményeket illeti, hamar a végére járhatunk a Kanyaró gyűjtéseit megelőző időszak háromszéki balladaközléseinek, hiszen – eltekintve egy-két szórványos publikációtól – Kriza János és Benedek Elek gyűjtéseit kell számba vennünk. Kriza a *Vadrózsákban* mindössze hat háromszéki balladát közölt, ezek közül négy tartozik a klasszikus balladák osztályába: *A zsvány felesége* és *A gazdag feleség* típus szép, teljes változata, a *Három árva* ép, de nagyon rövid, mindössze három versszakra terjedő variánsa, valamint *A mennybe vitt leány* tizenkét soros töredéke. Ezekon kívül a *Vadrózsák A vízbe fúlt leány* egy helyi balladáját (*Forró Julis*) hozta és *A harmat* típusú balladát dalt. Számottevően a Kriza-hagyatékból sem gyarapodott a háromszéki balladaközlések száma: a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetében Kriza hagyatékából egy bujdosó ének (*Dancsuj Dávid*), valamint egy helyi balladának (*Győrbíró Áron*) két változata képviseli Háromszéket.⁶⁷

Ragaszkodva a Kanyaró-gyűjtésekkel kapcsolatban korábban megfogalmazott elgondolásomhoz, melynek értelmében Háromszéken nem a mai Kovászna megye területét értem, hanem az egykori Háromszék vármegye közigazgatási területét – Benedek Elek gyűjtésének számbavételekor nem veszem figyelembe a kisbaconi és vargyasi adatokat, lévén, hogy e települések Udvarhely vármegyéhez tartoztak. Eszerint 13 balladát vehetünk szemügyre, mint

⁶⁴ A 3. és 4. számú balladának – *Fehér László* sepsiszentgyörgyi, valamint a *Megöltek egy legényt* kezdetű ballada bölöni változatának került elő eredeti példánya a hagyatékból.

⁶⁵ Az 1. (*Három árva*), 2. (*Szerető feleség*), 5. (*Megöltek egy legényt*) és 6. (*A halálra táncoltatott leány*) számú balladákról van szó.

⁶⁶ Ezek a következők: 10, 12, 20, 26, 29, 39, 40, 45, 48, 53, 54, 55, 58, 59. számú adatok.

⁶⁷ Kriza háromszéki balladáinak közlési helyét lásd az 5. számú lábjegyzetben.

háromszékit.⁶⁸ Közülük négy a klasszikus balladák számát gyarapítja – egy karatnai *Kádár Katával*, egy „erdővidéki” *A zsvány felesége* típussal (*A hegyi tolvaj*), valamint a helymegjelölés nélkül közölt *A halálra táncoltatott leány* (*Sági bíró lánya*), illetve *A gazdag asszony anyja* típus (*Kis-Gergő Istvánné*) egy-egy változatával. A további kilenc adat a *Váradi Józsefet* idéző történeti ének karatnai és gyűjtési hely nélkül közölt két változatán kívül két helyi baleset-, ill. bűntényballada (*Déne Józsi*, *Molnár Gyuri*), egy új stílusú bűntényballada (*Szöcs Mária*), és négy kétes eredetű, vagy éppen hamisítványnak tűnő „ballada-szöveg” között oszlik meg.⁶⁹

Összesítve a Kriza János és Benedek Elek gyűjtésében megjelent 22 balladát, a következő helyzetképet kapjuk a 19. század hatvanas-nyolcvanas éveinek háromszéki balladaismeretéről: nyolc klasszikus ballada (ezek közül *A zsvány felesége* típus mind Krizánál, mind Benedeknél előfordul, tulajdonképpen tehát hét ballada nyolc változatáról beszélhetünk), öt helyi baleset- és bűntényballada (itt is négy típus 5 változatáról van szó), három történeti ének (két típus 3 változata), két új stílusú ballada és négy kétes eredetű epikus alkotás. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a három történeti ének (*Dancsuj Dávid* balladája, illetve a két *Váradi*-változat) Kriza és Benedek Elek korában tulajdonképpen még helyi balladának számított, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Háromszéken már a 19. század második felében szemmel láthatóan teret hódítottak a helyi baleseteket, bűntényeket vagy rendkívüli helyi eseményeket megéneklő balladák, melyeknek számaránya megegyezik a klasszikus balladákéval.⁷⁰ Különösen a vízbe fúlt legény vagy leány története lehetett közkedvelt, hiszen az öt baleset- és bűntényballadából négy ennek a témának a megfogalmazása. A klasszikus és helyi balladák egyensúlya mellett a 19. századi háromszéki balladaismeretnek még egy sajátosságára fel kell figyelniünk: az új stílusú balladák majdnem teljes hiányára.

Ilyen előzmények után bontakozott ki Kanyaró Ferenc gyűjtőmozgalma, mely mennyiségileg és a különböző balladakategóriák egymáshoz viszonyított számarányában egyaránt alaposan átrajzolta az addig ismert képet. E gyűjtemény tükrében

látványosan romlott a klasszikus balladák számaránya: hét a hatvanhatból, de tulajdonképpen még rosszabb ez az arány, hiszen a hét régi stílusú ballada közül kettő két-két változatban fordul elő, vagyis öt balladatípus hét változatáról beszélhetünk, szemben a korábbi hét típus nyolc változatával a huszonkét balladából.

Még látványosabb a helyi balladák számának ugrásszerű megnövekedése: még ha a *Dancsuj Dávid*- és *Váradi*-balladákat nem is soroljuk ide, akkor is a baleset- és bűntényballadák csoportja a gyűjtemény balladaállományának több mint felét foglalja magában (66-ból 36-ot).

A Kanyaró-gyűjtemény átrajzolta a korábbi képet az új stílusú balladák tekintetében is: bár még mindig viszonylag szerény mennyiségben fordulnak elő, s jöllehet ebbe a fejezetbe kerültek a kétes eredetű szövegek is, jelenlétük mégis jelzésértékű: akár abban az értelemben, hogy az új stílusú balladák háromszéki megjelenését dokumentálják, akár úgy értelmezve, hogy a gyűjtők figyelme csak most terjedt ki ezekre a balladákra is. Különösen fontosnak és jelentősnek látom a Kanyaró-gyűjtemény betyárballada-fejezetét, hiszen – amint a fentiekből is kivehető – ezt a műfajt Háromszéken Kanyaró előtt senki nem gyűjtötte.⁷¹

A mennyiségi tényezőkön túl mi újat hozott Kanyaró gyűjteménye Kriza János és Benedek Elek gyűjtéseire viszonyítva? A betyár- és új stílusú balladák jelenlétének ismételt hangsúlyozása mellett rá kell mutatnunk arra, hogy a klasszikus balladák csoportjában csupán két balladatípusnak – a *Három árvának* és *A halálra táncoltatott leány* balladájának – találtak változatára az elődök. Kanyaró gyűjtői tehát három olyan klasszikus balladatípussal gazdagították a háromszéki ballada-ismeretet, melyeknek korábban nem volt nyoma erről a vidékről: *A halálra ítélt húga* (Fehér László), *A rossz feleség* és *A megszólaló halott* típusú balladákról van szó.⁷²

A Kanyaró-gyűjtemény novumának tekinthető a helyi balladák hihetetlenül nagy száma, addig nem ismert bősége. Velük kapcsolatban azonban nyomban hangsúlyoznunk kell, hogy közülük jó néhányat a legmesszebb menő jóindulattal sem

⁶⁸ Benedek Elek háromszéki balladáinak közlési helyét lásd a 6. számú lábjegyzetben. Az ott felsorolt adatok közül a 40. és a 42. számú ballada kisbaconi.

⁶⁹ Ez utóbbiak a következők: *Teleki Évi*, *Kapitányné leszek*, *Pál Boriska*, *Fekete Nagy János*, *Adorjáni Balázs*.

⁷⁰ A kétes eredetű epikus szövegek – melyeket, ha nem tudatos hamisítványnak tekintünk, hanem helyi versfaragók „művének” – elvileg tovább gyarapíthatják a helyi balladák számát.

⁷¹ Még valószínűbbnek tartom, hogy nem a gyűjtőkön, hanem a publikálókon múlt, hogy a 19. századi erdélyi gyűjtésekből a betyárballadák teljességgel hiányoznak. Bizonyos elszólások,

utalások arra engednek következtetni, hogy az alföldinek tartott betyárballadákat mint nem erdélyi, s főleg mint nem székely folklórtermékeket kategorikusan kiutasították a közreadott gyűjteményekből.

⁷² *Fehér László* balladája esetében pontosítanunk kell: Bartalus kézdivásárhelyi változata 1895-ben jelent meg, Kanyaró gyűjtője viszont csak 1896-ban vetette papírra a ballada sepsiszentgyörgyi változatát. A hagyatékban azonban semmi nyoma nincs annak, hogy Kanyaró ismerte volna a Bartalus-féle közlést, mint ahogy Faragó József és általában a magyar folklórszítika sem tartotta számon a ballada 19. századi háromszéki előfordulását.

tekinthetünk népballadának: sok közöttük a gyaníthatóan helyi verselők által összeeszkábált búcsúztatóvers, némelyiknél maga a gyűjtő meg is nevezi, hogy ki lehet a vers szerzője.⁷³ Felbukkannak közöttük egy-egy gyilkosság szörnyű részleteit bőségesen taglaló ponyvaversek is,⁷⁴ de arra is akad példa, hogy egy leány tragikus szerelmének és öngyilkosságának történetét a „nagyajtai ifjúság” verselte meg 1886-ban.⁷⁵ E tényállás és felismerés ellenére mégis felsorakoztattam valamennyit a megfelelő fejezetekben, mert szövegükbe sok helyen beépültek a siratóballadák jellegzetes fordulatai, közhelyei, illetve szerkesztésmódjuk követi e balladák jellegzetes struktúráját.⁷⁶ És számba vettük már csak azért is, mert ezek némelyike potenciális baleset-, sirató- vagy büntényballada kialakulásának kiinduló pontja, alapszövege lehetett. Ez utóbbi eshetőségre példaként idézhetem a „nagyajtai ifjúság” által összeállított gyászdalt Költő Ágnesről, melynek egy jócskán lerövidült szövegét Faragó József 1975-ben mint *Költő Ágnes nagyajtai balladáját* tette közzé.⁷⁷

A búcsúztató verseken túl a Kanyaró-hagyaték bőségesen tartalmaz igazi baleset-, sirató- és büntényballadákat is, melyek variációs készségük, többféle változatuk folytán arról tanúskodnak, hogy ez a balladafajta virágzásának idejét élte a századforduló éveiben.

A Kanyaró-gyűjteményből kirajzolódó helyzetkép a múlthoz viszonyítva a régi balladák ritkulását, számarányuk csökkenését jelezte. De előre vetítette annak a folyamatnak a bekövetkezését/felgyorsulását is, amely a régi stílusú balladák további visszaszorulását hozhatja a jövőben. Ma már tudjuk, hogy a századfordulót követő időkben világháborúk, hatalom- és rendszerváltások eseményei rombolták a hagyományos falusi élet rendjét, melyek mind-mind a balladák klasszikus rétegének pusztulását-elhalását siettették. A 20. századi gyűjtések mégis csak részben igazolták a borúlátó előrejelzést, részben rácafoztak arra. Cáfozták olyan értelemben, hogy a reprezentatív háromszéki gyűjteményekben a régi balladák számaránya a gyűjtemény összes balladájához

viszonyítva jobb, mint Kanyarónál: Konsza Samu gyűjteményének balladafejezetében 45-ből 13 a régi réteg reprezentánsa, Albert Ernő és diákjai kötetében pedig 425 balladából 70 sorakozik a klasszikus balladák csoportjában.⁷⁸ A látszat azonban némiképp csal: a harminc év folyamán, s Háromszék egész területéről begyűjtött 13 régi ballada valójában nyolc típus meglétét dokumentálja Konsza Samu kötetében (a Kanyaró-gyűjteményhez viszonyítva tehát mindössze három balladatípussal van több Konszánál), Albert Ernőnél pedig arányait tekintve még figyelemre méltóbb a típusok száma és a darabszám közötti eltérés: a 70 klasszikus ballada mindössze 15 típust képvisel a kötetben, mi több, a 70 balladából 30 két balladatípus változataiból került ki, s a fennmaradó 40 szöveg 13 típuson oszlik meg. Mindez azt jelenti, hogy vannak olyan balladatípusok, melyeket sok helyről, sok változatban gyűjtöttek be a háromszéki tanulók, s vannak közöttük olyanok is, amelyek egyetlen példányban fordulnak elő.

Érdekes egy pillantást vetnünk arra is, hogy balladatípusok tekintetében miként viszonyulnak a 20. századi diákgyűjtések Kanyaró és a 19. század gyűjtőinek klasszikus balladáihoz. Ilyen irányú vizsgálódásaink meglepő eredményt hoztak: mind Konsza, mind Albert Ernő gyűjteményében többnyire azok a balladatípusok szerepelnek két- vagy több változattal (némelyik akár 15-tel is), melyeknek a Kriza, Benedek Elek vagy Kanyaró gyűjtésében már találkoztunk variánsával. Összesítve Konsza Samu és Albert Ernő kötetének idevágó adatait, a következő balladatípusok 19–20. századi folyamatosságát konstatáltuk: *A halálra táncoltatott leány* (18 változat), *A halálraitelt húga* (17), *A megszólaló halott* (3), *A rossz feleség* (3), *A három árva* (3), *A gazdag asszony anyja* (2), *A zsvány felesége* (1). Nehéz eldönteni, talán nem is lehet, hogy egyik-másik ballada 20. századi népszerűségében az egykor jóval gazdagabb balladahagyomány másodvirágzását tiszteljük-e, vagy éljünk a gyanúval, hogy e népszerűség annak köszönhető, hogy Háromszéken csak a 19. század végén – 20. század elején ismerték meg a kérdéses balladát, s ezért

⁷³ A 35. (*Bedő József és János*) és 36. (*Jakab Károly*) sz. vers esetén a gyűjtő megjegyzi, hogy „szerzője csak némileg ösmeretlen, mint-ha Erdős Lajos írta volna”.

⁷⁴ Lásd az 58. (*Szilágyi József gyászos kimúlása*) és 59. (*Szilágyi József kesergő siralma*) számú adatot.

⁷⁵ Lásd a 41. számú „gyászdalt” (*Költő Ágnes*).

⁷⁶ Más kérdés azonban, hogy melyik volt előbb: a búcsúztató vers vagy a sirató ballada? Mert elképzelhető egy olyan fejlődési vonal is, hogy az erdélyi falvakban csaknem napjainkig igényelt, helyi népi verselő vagy a kántortanító által írt halottbúcsúztató sablonjaiból alakult ki a siratóballada.

⁷⁷ FARAGÓ József 1975. Összehasonlítva a Kanyaró-hagyatékban található szöveget és a hozzáfűzött magyarázatot a Faragó által

lejegyzettekkel, érdekes módon nem a vers szövegének változása a legfeltűnőbb, hanem a hozzá fűzött kommentár folklorizálódása. Magyarázatát abban véljük megtalálni, hogy a Költő Ágnesről írt gyászdalt már Kanyaró ismeretlen gyűjtője is kéziratból másolta, nem élőszó után írta le. Faragó úgyszintén írott változatot talált és tett közzé (FARAGÓ József 1975; 1977b; 1977c). A ballada keletkezési körülményeit viszont csak a szóbeliség őrizte meg, s így az idők folyamán alapos változáson ment át a történet.

⁷⁸ Százalékban kifejezve: Kanyarónál 10,6%, Konszánál 28,8%, Albert Ernőnél 16,4%. Pozsony Ferenc gyűjteményének, valamint Albert Ernő későbbi kötetének adatai nem relevánsak, mivel az azokban szereplő klasszikus balladák nagy hányadát vagy egészét a cigány közösségek őrizték meg.

maradt olyan ép és eleven csaknem napjainkig.⁷⁹ Azt pedig, hogy valamikor Háromszéken is gazdag balladahagyományt éltetett e vidék lakossága, furcsa módon a legutóbbi gyűjtések igazolták: Pozsony Ferenc és Albert Ernő munkája nyomán a 20. század utolsó harmadában, majd az ezredforduló éveiben a háromszéki magyar-cigányok hagyományaiból kerültek elő nagyobb mennyiségben a magyar ballada régi rétegének darabjai, annak bizonyosságául, hogy a klasszikus balladák valamikor Háromszéken is általánosan ismertek és elterjedtek voltak, napjainkra azonban már csak a cigányközösségekben találtak menedékre.

Kanyaró Ferenc háromszéki balladagyűjteményének változási tendenciákat sejtető rejtett tartalmi legerőteljesebben a helyi balladák tekintetében vetítették előre a háromszéki balladaköltészet alakulásának további útját. A nagyszámú baleset-, sirató- és bűntényballada, a sokféle költői megoldás, az intenzitás, amellyel egy-egy téma kifejezési formát keresett

magának, a szóbeliségben rejlő lehetőségek, ahogyan egy régebbi ballada rekvizitumait – strófaszerkezetét, ritmusát, szövegét – felhasználták új tartalmak kifejezésére, mind-mind arra utal, hogy a klasszikus balladák háttérbe szorulásával egy időben Háromszék faluközösségeiben nem halt ki a fogékonyság az epikus költői megszólalás iránt, elevenen élt az igény azoknak a történeteknek költői megformálására, amelyek foglalkoztatták a képzeletet, állásfoglalásra készítették a lelkiismeretet, s amelyeket törvényszéki hírből rövid idő alatt balladává gyúrt a közösség leleménye. A helyi balladák sokasága, sokszínűsége és elevensége megmutatta a háromszéki balladák alakulásának további útját, azt, hogy a klasszikus balladák fokozatos vagy rohamos feledésbe merülése nem föltétlenül jelenti a verses epikai népköltészet halálát. S hogy valóban ez volt a balladaköltészet alakulásának egyik lehetséges útja, beszédesen bizonyítják a 20. században megjelent balladagyűjtemények tekintélyes, helyi balladákat felölelő fejezetei.

Olosz Katalin – Marosvásárhely, T. Vladimirecu u. 170/45; olosz.katalin@gmail.com

Rövidítésjegyzék

AKKvár	=	Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár, Kézirattár, Unitárius állomány
EA 1896	=	Kanyaró Ferenc: <i>Székely népballadák és románcok</i> . Kézirat, é. n. [1896] Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest. Jelzete: EA 2276.
EUEGYLTára	=	Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár.
é. n.	=	év nélkül
gy. n.	=	gyűjtő nélkül
h. n.	=	hely nélkül
MsU. 1128/A	=	Költő Sámuel: <i>Világi Énekes Könyv</i> . Köröspatak, 1854.
MsU. 2105	=	<i>Magyar népdalgyűjtemény</i> , 20. sz. első fele, 405 folio. Különböző kézírások.
MsU. 2200/F	=	Kanyaró Ferenc: [Versek, jegyzetek] 19. sz. vége – 20. sz. eleje
MsU. 2293	=	[Vers-, ének- és balladagyűjtemény] Kanyaró Ferenc hagyatékából. 19. sz. vége – 20. sz. eleje. 133 f. Különböző kézírások
NGY	=	Névtelen Gyűjtemény, EUEGYLTára, 40. csomag

Irodalom

- ALBERT Ernő
 1998 *Sok szép cigányleány, Háromszéki cigányoktól gyűjtött népdalok és balladák*, Kiadja a Kovászna Megyei Népi Alkotások Háza, Sepsiszentgyörgy.
 2000 *Szabad madár, Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok*, Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- ALBERT Ernő – FARAGÓ József
 1973 *Háromszéki népballadák*, Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye, Faragó József bevezetőjével és jegyzeteivel, szerkesztette Albert Ernő és Faragó József, a dallamokat magnetofonszalagról lejegyezte és sajtó alá rendezte Szenik Ilona, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- BÁBA Pál
 1892 Molnár Anna, (Alsó-Háromszék), *Magyar Nyelvőr*, XXI, 1 (jan. 15.), 47–48.
- BARTALUS István
 1895 Fejér László lovat lopott, *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény*, VI, 2–3, 1.

⁷⁹ Különösen *A halálraítélt húga* (Fejér László) balladája esetében támadnak ilyen gondolataink: ennek a balladatípusnak az erdélyi (székelyföldi) jelenlétét a 19. századi gyűjtésekből csak igen szóróványosan lehet kimutatni, jobbra csak a századforduló körüli évtizedek gyűjtéseiből kerültek elő változatai. Háromszéki válto-

zatát először Bartalus István közölte 1895-ben, egy évvel később Kanyaró sepsiszentgyörgyi diákja jegyezte fel. Utána Konsza Samu gyűjteményéig szünet következett, majd Albert Ernő és tanítványai 15 változattal rukkoltak elő.

BENEDEK Elek

- 1885 *Székely tiúndérorság. Székely népmesék és balladák*, Meséli Benedek Elek, Gyulai László és Pataky László rajzaival, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

FARAGÓ József

- 1973 *Háromszéki népballadák*, in: Albert Ernő – Faragó József (szerk.): *Háromszéki népballadák*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–51.
 1975 Költő Ágnes nagyajtai balladája, *Utunk*, XXX, 44, (okt. 31.) 6.
 1977a *A legrégebbi háromszéki népballada*, in: Faragó József: *Balladák földjén, Válogatott tanulmányok, cikkek*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 230–237.
 1977b *Balladák földjén, Válogatott tanulmányok, cikkek*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
 1977c Költő Ágnes nagyajtai balladája, in: Faragó József: *Balladák földjén, Válogatott tanulmányok, cikkek*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 252–254.

KANYARÓ Ferenc

- 1895 Székely népdal Oláhországról, *Erdélyi Múzeum*, XII, 10, (december) 555.
 1906a Székely balladák, *Ethnographia*, XVII, 4, 232–242.
 1906b Régi székely balladák, *Erdélyi Múzeum*, XXIII, 1, (márc. 15.) 49–52.
 1909 Régibb székely népballadák változatai, *Erdélyi Múzeum*, XXVI, 4, (okt. 15.) 335–342.

KONSZA Samu – FARAGÓ József

- [1957] *Háromszéki magyar népköltészet*, Konsza Samu gyűjteménye, szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely.

KRIZA János

- 1863 *Vadrózsák, Székely népköltési gyűjtemény*, Szerkeszti Kriza János, I, Kolozsvár.

KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób

- 1882 Székelyföldi gyűjtés, *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, III, Budapest.

LÁSZLÓ Dávid

- 1890 Börög Mária, (Háromszék) *Magyar Nyelvőr*, XIX, 5, (május 15.) 239–240.

OLOSZ Katalin

- 2001 Kanyaró Ferenc és az erdélyi magyar népballadakutatás, in: Keszeg Vilmos (szerk.): *KJNT Évkönyve 9*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 121–134.
 2003 Kanyaró Ferenc és az erdélyi magyar népballadakutatás, in: Uő: *Víz mentére elindultam, Tudománytörténeti, népismereti írások*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 31–45.

POZSONY Ferenc

- 1984 *Álomvíz martján, Fekete-ügy vidéki magyar népballadák*, Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Pozsony Ferenc, a dallamokat lejegyezte és a zenei részt gondozta Török Csorja Viola, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

SZABÓ T. Attila

- 1970 A hazai magyar népballadagyűjtés életútja, in: Kallós Zoltán: *Balladák könyve, Élő hazai magyar népballadák*, Kallós Zoltán gyűjtése, Szabó T. Attila gondozásában, Bukarest, 5–42.

SZINNYEI József

- 1891–1914 *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV, Budapest.

VERESS Gábor

- 1905 A Molnár Anna című székely ballada újabb változata, (Sepsikőröspatak), *Ethnographia*, XVI, 4, 222–224.

VERSÉNYI György

- 1902 Székely balladák, *Ethnographia*, XIII, 6, 271–275.

Balade populare din Trei Scaune în moștenirea literară a lui Ferenc Kanyaró

(Rezumat)

Sub îndrumarea profesorului Ferenc Kanyaró, studenții colegiului unitarian din Cluj-Napoca veniți din comitatul Trei Scaune au adunat 66 de balade și cântece populare pe pământul lor natal în perioada 1892–1906. Majoritatea baladelor nu au fost publicate. Pe parcursul prelucrării manuscriselor aparținând lui Ferenc Kanyaró a ieșit la lumină o perioadă necunoscută până acum a istoriei evoluției baladelor populare din Trei Scaune, caracterizată prin dispariția lentă a baladelor de stil vechi și intrarea în prim plan a baladelor, care au la bază accidente și crime locale.

Popular ballades from Háromszék in the literary heritage of Ferenc Kanyaró

(Abstract)

Students from Háromszék county studying at the Unitarian College in Kolozsvár, guided by their professor Ferenc Kanyaró, gathered 66 ballades and popular songs between 1892–1906. Most of the ballades are unpublished. While processing the manuscript heritage of Ferenc Kanyaró an unknown period of the history of the evolution of popular ballades from Háromszék county was revealed, characterized by the slow disappearance of the old style ballades and the appearance of ballades based on local accidents and crimes.

